

ଶ୍ରୀ ଦ୍ଵାରକାନାଥ

ଟଙ୍କା ୫୦ ପେସା ୧୯୭୦

ମୁଦ୍ରଣ କରିଛି ଶ୍ରୀ ଦ୍ଵାରକାନାଥ

या अंकांत—

- १ एक दिव्य ज्योत मालवली!
- २ कांहीं बोधपर कथा
- ३ साक्षात्कार
- ४ नामदेव कबीरांची विचारधारा
- ५ कर्मयोग (प्रकरण २ रे)
- ६ साधकाच्या बारीक खुणा
- ७ दिव्य जीवनाचा अल्प परिचय
- ८ मनांत आलं कीं—
- ९ मी अनुभवचेला एक चमत्कार
- १० शिरडीवृत्त

श्री साई वा कसु धा

आपणे आपल्या कल्याणासाठीं साईबाबांचा आशीर्वाद मिळविला पाहिजे. तो कसा मिळवायचा? त्यासाठीं त्यांचे पुण्यस्मरण आपण घडोघडीं केले पाहिजे. कुठेही, कोणत्याही परिस्थितीत असलां तरी बाबांचा विसर पडतां कामा नये. तुम्ही या संसारांतील दुःखतापांवर विजय मिळविण्याचा तो सर्वोत्तम मार्ग आहे.

—श्रीसाईसचित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

चंद्रे ४८ वें]

मार्च १९७०

[अंक १२ वा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह.)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,

प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

✽ सं पाद की य ✽

एक दिव्य ज्योत मालवली !

प्रिय वाचक—

साईलीलेतून गेल्या सुमारे दहा वर्षांच्या काळांत आध्यात्मिक स्वरूपाचे व भक्तिभावाने ओर्थंबलेले ज्यांचे मार्गदर्शक वाडमय प्रसिद्ध झालें, जे सिद्ध

योगी व साक्षात्कारी पदार्पणन्त जाऊन पोहोचले होते, असे आमचे प्रेमल लेखक मित्र श्री. केशवराव प्रधान हे गेल्या महिन्यांत श्रीसाई चरणीं विलीन झाले, हें लिहितांना आम्हांला आत्यंतिक दुःख होत आहे. ते इतक्या लौकर आम्हांला, आपल्या नातलगांस व आपल्या मित्रपरिवारास सोडून जातील असें वाटण्याचे कांहींच कारण नव्हते. परंतु मृत्यू केव्हां, कोणावर झडप घालील हें सांगतांयेणे कठीण आहे.

त्यांची आकस्मिक निधनवार्ता कानीं पडतांच तिच्यावर आमच्याने विश्वासच ठेववेना.

कै. केशवरावांचे साईलीलेवर अपरंपार ग्रेम होते. याचे कारण ते श्रीसाई बाबांचे अत्यंत डोळस भक्त होते. लेखनाच्या रूपाने आपल्या हातून बाबांची अल्पस्वल्प सेवा घडावी असें त्यांना वाटत असे. त्यांच्यामार्गे असंख्य व्याप होते. अलिकडे तर त्यांच्याकडे कोणत्याना कोणत्या निमित्ताने येणाऱ्या लोकांची

गर्दी इतकी होऊ लागली होती कीं त्यांना लेखन करायला वेळ मिळणे कठीण झाले होतें; तरीही सदा जागृत असलेला त्यांचा सेवाभाव साईलीलेसाठी मधून मधून लिहायला त्यांना प्रवृत्त करीत असे.

एक वर्ष झालें त्या घटनेला. आपण आपल्या जीवनांत जे आध्यात्मिक अनुभव संपादन केले, त्यांचा उपयोग इतर साधकांना व्हावा ही त्यांची नेहमीची मनिषा. तिला अनुसरून त्यानीं स्वानुभवाच्या पायावर आघारलेली 'साक्षात्कार' या नावाची एक आध्यात्मिक कांदबरी लिहायला घेतली. ती आपल्या आवडत्या साईलीलेतून क्रमश; प्रसिद्ध व्हावी या इच्छेने त्यानीं आपल्या एका पत्रांत लिहिले होतें कीं "माझ्या या प्रयत्नातून साक्षात्काराचे गूढ आपणास पूर्ण उकलेल अशी माझी श्रद्धा आहे. म्हणूनच आपणास तें लिखाण छापून घेण्याची मी विनंती केली आहे. त्यांत आपल पूर्ण सहाय्य आहे, हे वाचून आनंद व समाधान वाटले.

केशवरांवाचा आध्यात्मिक वाच्याचा व्यासंग दीर्घकालीन नि दांडगा होता. आणि त्याहीपेक्षां त्यांचा स्वानुभव. इंग्रजी, मराठी गद्यपद्य साहित्य यांचाही त्यांचा अभ्यास सतत चालू असे. त्यामुळे त्यांची लेखनी सिद्धहस्त व मनांतील विचार कागदावर रेखाटण्यात तरबेज झालेली होती. या लेखन-कलेचा सदुपयोग यानी स्वानुभवांची खैरात करण्यासाठी केला. त्यांत त्यांचा एकच हेतू होता. व तो म्हणजे साधक या नात्याने आपण जो जीवनभर प्रवास केला, त्या प्रवासांतील खांच खळगे इतरेजनांस कळून त्यांचा मार्ग सुकर व्हावा व त्यांचे जीवन सुसऱ्य नि सुसंपन्न व्हावें.

त्यानीं "सद्गुरुच्या शोधार्थ" हे सुमारे तीन वर्षांपूर्वी जें नव्वद पानी पुस्तक लिहून प्रसिद्ध केलें त्यांतील त्यांचे उद्बोधक नि बहुमोल लिखाण क्रमशः सुमारे पांच वर्षांपूर्वी साईलीलेच्या वाचकांस त्यांनीं मोठ्या प्रेमाने सादर केलें.

कित्येक वर्षांपूर्वी सातारा पुणे मार्गवर प्रवास करीत असतां भयंकर अपघातातून त्यांचा यदृच्छेने बचाव झाला. आपण बचावलों ते केवळ साई-बाबांच्या कृपेने अशी त्यांची मनोमन खात्री झाली व त्यावेळेपासून त्यांची साईबाबांवरील श्रद्धा दृढ झाली. त्यांच्या निवासस्थानीं साईबाबांची भव्य तस्बीर असून कोणीही पुष्पहार घेऊन आले असतां ते त्या तस्बिरीकडे भक्तिभाव-पूर्वक बोट दाखवीत असत. स्वतःला हार घालून घेत नसत.

केशवराव प्रधान यांचे जीवन सुसंपन्न होते. त्यांनी खरोखर जन्माआळी-याचे सार्थक केले, मनुष्यप्राणी जन्माला येतो तो काय केवळ स्वतःचे व आपल्या कुटुंबियांचे पालन पोषण करण्यासाठी व त्यांची सर्व प्रकारे काळजी वहाण्यासाठी? तें कर्तव्य तर पार पाडलेच पाहिजे; परंतु त्याशिवाय त्या पलीकडे जाऊन खरोखर 'मी' कोण? भगवंतानें मला जन्म कशासाठी दिला? जन्मदात्याचे आणि माझे नातें काय? त्या जन्मदात्या भगवंताचे स्वरूप काय? याची ओळख करून घेऊन त्या स्वरूपांत, याच देही याच डोळां तद्रूप व्हायचे व अशा रीतीने त्या अनन्य साधारण दिव्यत्वाचा लाभ करून घ्यावयाचा.

दिव्यत्व संपादन करणे ही सहजसाध्य का गोष्ट आहे? 'चणे खाचे लोखंडाचे तेव्हां ब्रह्मपदीं नाचे' हा सर्व साधुसंतांचा अर्थात् तुकोबासारख्या दिव्यत्वाचा लाभ करून घेतलेल्याचा अनुभव आहे.

केशवरावानी जन्मा आलियाचे सार्थक केले, असें आम्हीं म्हणतों तें याच अर्थाने. केशवराव दिव्य जीवन जगले व त्या असामान्य जीवनाचा इतरांनाही लाभ व्हावा यासाठी आयुष्याच्या अखेरीपर्यंत झटले; यावरून ते किती श्रेष्ठ कोटीतील होते, याची सहज कल्पना करतां येईल.

बालपणासून केशवरावांना दिव्य जीवनाची मनस्वी ओढ लागून राहिली होती. त्यांची अहर्निश घडपड चाललेली असे. ऐन तारुण्यांत पुणे येथे कर्गुसन महाविद्यालयांत शिक्षण घेत असतांही हाच ध्यास लागलेला होता. जवळच्या टेकडीवर जाऊन ते भक्तिभावानें ओम् मंत्राचा जप करीत तासांचे तास बसत असत. एके दिवशी हा जप करीत असतां त्यांना विचित्र अनुभव आला, एक शक्ति कण्यांतून मस्तकापर्यंत चढून गेल्याचा भास झाला व सारे शरिर जोर जोराने हालू लागले भांबावलेल्या स्थितींत ते घराकडे आले व आतां वेड लागतें की काय असें वाटू लागले. शेवटीं स्वतःमधील सर्व आ मशक्ति एकत्र णाणून तो प्रकार त्यांना थांबवावा लागला. आणि तहनंतर बारा वर्षांनी ईशकृपेने जेव्हां सळुरु श्री गजानन महाराज (गुसे) यांची भेट झाली, तेव्हांही अगदी प्रथम दर्शनीं त्यांना हाच अनुभव आला.

आपणास जी गोष्ट हवीहवीशी वाटते, तिचा पिच्छा पुरवावा लागतो. शोध ध्यावा लागतो, व त्यासाठीं जिवाचे रान करावे लागतें. 'मी' कोण, मी जन्माला कशासाठीं आलों, हें समजून घेण्याचा त्यांना सतत निदिध्यास

लागलेला होता. त्यासाठीं त्यांची सतत धडपड चालू होणी, सद्गुरुशिवाय हें जीवन कोडे किंवा रहस्य उलगडणार नाहीं, ही मनाची खात्री झाल्यानंतर ते सद्गुरुच्या शोधामार्गे लागले.

शोधा म्हणजे सांपडेल, परंतु तो शोध आत्यंतिक हिरीरीनें करावा लागतो. त्यासाठीं जीव व्याकूळ व्हावा लागतो. मग भगवंताला दया येऊन तो तुमची कामना पूर्ण करतो. केशवरावांच्या बाबतींत तसेच घडलें. त्यांनी आपला हा अनुभव सुंदर भाषेत लिपिबद्ध करून ठेविला आहे, त्यांत ते म्हणतात “त्यादिवशीं सकाळपासूनच कारणाशिवाय माझें मन प्रफुल्लित झालें होतें, दूर कोठे तरी आकाशांत सोनेरी प्रकाश पसरावा व त्या प्रकाशांत जाऊन आपण अंतर्बाह्य सुवर्णमय व्हावें अशा तन्हेची एक दिव्य ओढ माझ्या मनाला लागून राहिली होती. एक महान मंगलमय घटना माझ्या जीवनांत लैकरच पदार्पण करून माझें सर्व जीवन अंतर्बाह्य बदलून टाकणाच्या मार्गावर होती. त्यासाठीं कोठून तरी दुरून एक महापुरुष आपल्या सर्व शक्तिमान लोहचुंबकत्वानें मला त्याच्याकडे आकृष्ट करण्यास उत्सुक झाला होता. ती मंगलमय घटका पुरेपुर भरत आली व त्या दिवशीं दुपारी (१९३६) बरोबर चार वाजतां माझ्या जीवनाला नवीन चैतन्यमय वळण लावण्यासाठी माझा एक मित्र केवळ देवदूतासारखा मला ही शुभवार्ता सांगण्यासाठी माझ्या घरीं आला व मला खेचूनच त्या महापुरुषाकडे तो घेऊन गेला.”

केशवरावांचे हे सगदुरु म्हणजे वर सांगितल्याप्रमाणे त्याकाळीं नाशीक येथें रहाणारे श्रीगजानन महाराज गुसे हे होत. केशवराव नोकरी निमित्त नाशीक येथें सौ. कमलाबाई भिसे या आपल्या भाचीच्या घरीं रहात असत. त्यासुक्ले हा भेटीगांठीचा सुयोग सहज जुळून आला.

दिव्यत्वाची प्रचीति घडविण्याच्या त्या भेटीचे वर्णन करतांना केशवराव म्हणतात, “अहोरात्र चाललेल्या जीवन सुक्तीच्या धडपडीमुळे निर्माण झालेली चिंता नुसत्या एका दृष्टिक्षेपानें नष्ट करण्याची दिव्यशक्ति ज्यांत पूर्ण साठविलेली आहे, असे दोन कमलनयन मजकडे रोखून अतिशय प्रेमभराने “आलास, बरे झाले ! मी तुझीच वाट पहात होतो !” असे उद्धार त्या महापुरुषाच्या मुखातून बाहेर पडले.”

ज्यासाठीं केशवरावांची रात्रंदिन घडपड चाललेली होती ती सुवर्ण-
मोलाची घटिका शेवटीं त्यांच्या जीवनांत आली. त्यामुळे त्याचें सारें जीवन
अमृतांत न्हाऊन धुवून निघालें. श्री गजानन महाराजांच्या सहवासांत
आल्यामुळे त्यांना भेडसावणारीं जीवनकोडीं सुटत गेलीं. ज्या दिव्य जीवनाची
आकांक्षा त्यानीं बाळगली ती गुरुकृपेने सफल झाली.

या भेटीनंतर केशवराव सुमारे बीस वर्षांचे दिव्य जीवन जगले. ते
जीवन 'तुका म्हणे आतां उरलों उपकारापुरता' अशा परोपकारी स्वरूपाचे होते.
ते सर्वसाधारण माणसांप्रमाणे या जगांत वावरत होते. संसार करीत होते, प्राप्ति-
वरील कराच्या बाबतीत ते तज्ज होते. त्यासंबधीं सल्ला मागायला येणाऱ्यांस ते
सल्ला देत होते. सर्व कांहीं करीत होते; परंतु ते सारें त्या दिव्यत्वाच्या प्रकाशांत,
गुरुकृपेने त्यांना चिंता करण्यासारखे कांहीं नव्हते. व्यवहार व परमार्थ यांची
सांगड कशी धालावी व जीवन सुखावह कसें करावें, या किमयेचा लाभ त्यांना
झालेला होता. ती किमया त्यानीं बहुजन समाजाला—जेजे त्यांच्या सान्निध्यांत
आले त्यांना दिली. कारण आपल्या शेवटच्या भेटींत सद्गुरुनीं त्यानां तोच
संदेश दिला हीता.

कै. केशवराव प्रधान यांच्या जीषनकार्याचा अल्प प्रमाणांत का होईना,
परिचय करून देणे हा या लेखाचा हेतू सिद्ध होईल असें वाटते. त्यांच्या
चरित्रविषयक एक लेख याच अंकी देण्यांत आला आहे. वाचकांचे लक्ष
त्याकडे जाईलच,

कै. केशवराव प्रधान यांच्यासारखी दिव्यत्वाचा लाभ झालेलीं माणसे या
जगांत मधून मधून चमकतात व 'नर करणी करे तो नरका नारायण हो जाय,
या उक्तीची आठवण करून देऊन त्यांचे मार्गदर्शनही करीत असतात. हयात
असतां त्यांच्याकडे जे जे कोणी आले, त्यांचे त्यानीं प्रेमभराने स्वागत करून
मार्गदर्शनही केले. कधी राग नाही रोष नाही. कशाचीही अपेक्षा नाही. असें
निःस्वार्थ व परोपकारी जीवन होतें त्यांचे. हें जग सोडून ते गेले असले तरी
आपल्या कर्तृत्वाने ते अमर झाले आहेत.

पूज्य केशवरावांच्या पुण्यस्मृतीस आमचे व आमच्या वाचकांचे शतश
प्रणाम !

कांहीं बोधपर कथा

--श्री गोंदवलेकर महाराज

अबब, हा केवढा खर्च !

खेडेगांवांतील एक मनुष्य एकदा सहज मुम्बईला आला. तेथै त्याने एक अत्यंत श्रीमंत अशा मारवाडच्या मुलाचे लग्न पाहिले. मारवाडचाने मुलाच्या लग्नासाठी पांच लाख रुपये खर्च केला. त्या खेडवळाला बिचाऱ्याला असें वाटले की, “अबब, हा केवढा खर्च ! लग्नाला कोण खर्च येतो ! आपल्याला लग्नाची आशा नाहीं. लग्न करणे हें गरिबाचें काम नाहीं.” तेव्हां त्याची आई त्याला म्हणाली, “अरे वेडथा ! तुला माहिती नाहीं. नवरानवरी असले की, लग्न होतें त्यासाठी पैसा लागत नाहीं.” हें ऐकून त्याचा जीव स्वस्थ झाला आणि मग तो स्वतःच्या लग्नाचा विचार करू लागला.

तासर्य—ज्ञानेश्वरमहाराज किंवा समर्थ यांच्यासारखे फार मोठे संत परमार्थ करतात. त्यांचे सगळेच विशाल असतें. पण त्याचा अर्थ असा नाहीं की, परमार्थ त्यांच्या सारख्याकरितांच आहे. परमार्थ हा आपल्यासाठी देखील आहे. परमार्थाला भगवंताच्या निष्ठेची व प्रेमाची जरूरी आहे. त्या गोष्टी ज्याच्यापाशी आहेत तो लहान असला तरी त्याला तोच भगवंत साध्य होतो.

मामंजीचा धाक

एक तरुण जोडपें होतें. नवरा व बायको दोघेहि पुष्कळ शिकलेले असून त्यांचे नुकतेच लग्न झाले होतें. मुम्बईमध्ये त्यांनी बिन्हाड थाटले. पण दोघेहि अभिमानी वृत्तीचे असल्यासुले रोज त्यांची भांडणे होत. कांहीं दिवसांनी मुलाचा बाप बिन्हाड पाहण्यास आला. बाप घरांत असल्यासुले मुलगा बेताने वागे आणि मामंजी घरांत असल्यासुले सून गुपचूप काम करी. त्याचा पंरिणाम असा झाला की, घरांत शांतता नांदू लागली.

तात्पर्य—आपण जें जें करतों तें ते भगवंप पाहतो; नव्हे, भगवंत आपल्या जवळच आहे अशा जाणिवेने मनुष्य जर वारं लागला तर त्याचा राग आपोआप कमी झाल्याशिवाय राहणार नाहीं. भगवंत आहे असें नुसतें तोडानें आपण म्हणतों. खरें पाहिलें तर भगवंताला आपल्या जीवनांत स्थान नाहीं. याच्या उलट व्हायला पाहिजे. आपल्या जीवनांत मुख्य स्थान भगवंताचेंच असावें.

घोडयाला टांच मारली

एक मनुष्य कामासाठी एका गांवाहून दुसऱ्या गांवी पुष्कळ वेळां घोडयावरून जात असें, वाटेमध्ये एक जागा अशी होती कीं, ज्या ठिकाणी घोडा बुजत असे. तो तेथें अडला म्हणजे कांहीं केल्या पुढें सरकत नसे. एके दिवशीं तो मनुष्य असाच पलीकडच्या गांवी जाण्यास निघाला, पण या वेळीं त्याने युक्ति केली. घोडा जेथें बुजत असे त्या जागेच्या अलीकडे शंभर याडवर आल्यावर त्याने घोडयाला टांच मारली. त्याबरोबर घोडा जो भरधांक निघाला तो त्या जागेवरून बराच पलीकडे गेल्यावर थांबला.

तात्पर्य—आपण साधन करीत असतां वाटेमध्ये सिद्धि प्राप्त होतात. आपलें मन त्यांच्या मोहांत अडकून पडते. त्यामुळे साधनांत खंड पद्धन प्रगति खुन्टते. अशा वेळीं सद्गुरु आपल्याला मदतीला धावतात. सिद्धि येण्याच्या कांहीं अगोदरच ते आपल्याला अशी गति देतात कीं, ती येऊन गेली हें आपल्या लक्षांत देखील येत नाहीं.

स्वतःमध्ये देव पहा

एक मनुष्य रोज देवाच्या दर्शनाला जाऊन त्याच्या पुढें एक आण्याची खडीसाखर ठेवीत असे. खडीसाखर ठेवण्यास त्याने एक छोटासा डबा केला होता. असा त्याचा नियम बरेच दिवस चालला. एके दिवशीं त्याने डबा उघडला तर त्यामध्ये पुष्कळ मुंगळे आढळले, त्याच्या मनांत विचार आला कीं, “या मुंगळ्यांच्यामध्ये देखील देव आहे. मग या देवांच्या तोङ्हन खडीसाखर काढून त्या देवाच्या समोर ठेवावयाची हें कांहीं बरोबर वाटत नाहीं. शिवाय मुंगळ्यांमधील देव हालता आहे, पण देवळांतील देव नुसता उमा आहे. आतां काय करावें?” शेवटीं त्याने वाण्याकळून एक आण्याची खडीसाखर विकत घेतली आणि ती देवापुढें ठेवली. नंतर तो आपल्या गुरुकडे गेला आणि त्याने

हा प्रश्न काढला. गुरुंनीं शांतपणे सर्व ऐकून घेतले आणि थोडेसे हंसून म्हटले, “अरे, तुझे म्हणणे दिसायला बरोबर दिसते, पण एक गोष्ट तू अगदी विसरलास, तू मूर्तीमध्ये देव पाहिलास, त्या मुँगळ्यामध्ये देव पाहिलास. पण स्वतःमध्ये मात्र तो पाहण्यास विसरलास म्हणून तुझा घोटाळा ज्ञाला”

तात्पर्य---सर्व ठिकाणीं भगवंताला पाहावे हैं खरे आहे, पण ते शक्य होण्यास आपण आधीं आपल्यामधील भगवंत स्पष्ट पाहिला पाहिजे. ज्याला आपल्या हृदयामध्ये परमात्मा दिसला त्यालाच तो जगाध्ये भरून असलेला आढळेल. आधीं मी ब्रह्म आहे हा अनुभव ध्यावा म्हणजे सर्व जग ब्रह्ममय आहे हा अनुभव आपोआप येतो.

आनंदी बायको

एक मोठा व्यापारी होता. त्याची बायको नेहमीं आनंदी असे, पण मजा अशी की, कधीं ती दागिन्यांनीं नुसती भरून गेलेली असे, तर कधीं नुसत्या मंगळसूत्राशियाय तिच्या अंगावर कांहींहि नसे. अंगावर दागिने असोत वा नसोत ती आपली सदा प्रसन्न राहायची. एकदां शेजारणीने तिला विचारले की, “बाई ! कधीं तुमच्या अंगावर खूप दागिने दिसतात तर कधीं कांहींच दिसत नाहीं हैं काय गूढ आहे ? ” व्यापारांत फायदा ज्ञाला कीं, माझा नवरा मला पुष्कळ दागिने करतो. पण व्यापारांत नुकसान आले कीं तो माझे दागिने मोडतो. व्यापारामध्ये चढउतार नेहमीं चालायचाच, म्हणून दागिने केले तर मला सुख होत नाहीं आणि दागिने मोडले तर मला दुःख होत नाहीं. त्यांच्या संगतींत मी आनंदांत असते.”

तात्पर्य—प्रपंचाचा स्वभाव असाच आहे. त्यामध्ये कधीं सुख तर कधीं दुःख, कधीं श्रीमंती तर कधीं गरिबी, कधीं स्तुति तर कधीं निंदा असा क्रम चालत असतो. आपण भगवंताला शरण जाऊन आपल्यासकट आपला प्रपंच स्याला अर्पण केल्यावर मग त्यांच्या स्मरणांत राहून येईल त्या परिस्थितीमध्ये समाधान मानावे. आपण त्याचें ज्ञाल्यावर तो जसे ठेवील तसें मजेने राहावे. सुख काय किंवा दुःख काय दोन्हीं तात्पुरतीच आहेत असें समजून भगवंताच्या अनुसंधानात आनंदात राहावे.

पाटलाची चंची

एका गावांत एक श्रीमंत पाटील होता. तो घरीं बसत

शेतकरी नांगर मागण्यासाठी आला. पाटलानें त्याला सांगितले की, “ही चंची घेऊन शेतावर जा. माझा मुलगा तेथे आहे. त्याला चंची दाखव आणि माझे नांव सागून नांगर माग. म्हणजे तो तुला नांगर देईल.” त्याचप्रमाणे शेतकरी शेतावर गेला आणि पाटलाची चंची त्यानें मुलाला दिली. बापाची ती खूण पाहून मुलानें त्याला नांगर दिला.

तात्पर्य—नाम ही भगवंताची खूण आहे. ती ज्याच्याजवळ आहे त्याच्यावर संत कृपा करतात. संत ज्याच्यावर कृपा करतात त्याच्यावर भगवंताला कृपा करणे भागच पडते. म्हणून आपण नाम घेत जावे.

सर्व रोगांवर एकच औषध

एका खेडेगांवांत एक वैद्य असे. त्याच्याजवळ औषधांची एक पेटी होती पेटीमध्ये निरनिराळ्या रंगांच्या दहावारा बाटल्या होत्या, रोगी आला म्हणजे वैद्य त्याची नाडी बघे आणि कोणच्या तरी रंगाच्या एकाच्या बाटलींतील औषध त्याला देई. एकदां एक मनुष्य ताप आला म्हणून त्याच्याकडे गेला. वैद्यानें त्याला जांभळ्या बाटलींतील औषध दिले. कांहीं दिवसांनीं तोच मनुष्य जुलाव होऊं लागले ह्याणून त्याच्याकडे गेला. वैद्यानें त्याला पिवळ्या बाटलींतील औषध दिले. घरीं जाऊन त्याने औषध तोंडांत टाकले तर ती सुंठ होती. तो म्हणाला, अरे, हे काय ! मला ताप आला होता, तेव्हां वैद्यबुवाने सुंठ दिली आणि आज जुलाव होत आहेत तरी आपली सुंठच दिली.” पण तो गण बसला व वरा झाला. पुढे कांहीं दिवसांनीं त्याला संधिवात झाला, ह्याणून तो वैद्याकडे गेला त्याने नाडी पाहिली व हिरव्या बाटलींतील औषध दिले. या माणसाने तेथेच पुडी उघडली आणि औषध चाढून पाहिले तर ती सुंठच होती. तेव्हां तो म्हणाला, “अहो वैद्य बुवा ! हे तुम्ही मांडले आहे काय ? कोणीहि कोणत्याहि रोगाचा मनुष्य केव्हांहि तुमच्याकडे आला तरी तुम्ही त्याला एकच औषध म्हणजे सुंठ देतां. दर वेळी बाटली फक्त निराळ्या रंगाची हे बरोबर आहे काय ? वैद्य म्हणाला, “तू बरोबर ओळखलेंस ! या सर्व बाटल्यांच्यामध्ये सुंठच आहे. कारण प्रत्येक रोगावर ती लागू पडते. पण मी एकच बाटली जवळ ठेवली तर माझ्याकडे रोगीच येणार नाहीं. ह्याणून या निरनिराळ्या रंगांच्या बाटल्या मी ठेवल्या आहेत.”

तात्पर्य—संताजवळ भवरोगासाठी एकच औषध असते. ते ह्याणजे भगवंताचे नाम होय. भवरोग अनेक प्रकारचे आहेत. भीति, तळमळ, काळजी,

आसक्ति, लोभ, द्वष, दंभ, गर्व, अधिकारमद हे सगेळे भवरोगाचे प्रकार आहेत. मूळ रोग एकच आहे. म्हणून त्याला औषध पण एकच आहे. भगवंताचें विस्मरण हा रोग आणि त्याचें स्मरण हें त्याला औषध होय. तें स्मरण कसेहि करा. त्याचें नाम घेऊन करा, पूजा करून करा, भजन म्हणून करा, ध्यान करून करा, प्रार्थना करून करा, कसेहि करून त्याचें स्मरण करा. तें केलें की, रोग बरा झालाच पाहिजे.

दोन मुळे

एका बाईला दोन मुळे होतीं. मोठ्याचें वय आठ वर्षाचें आणि धाकट्याचें चय दोन वर्षाचें होतें. आई घरामध्ये स्वैपाकांत गुंतलेली होती. दोन्ही मुळे उन्हांमध्ये गेली. आईनें हांक मारली तर तीं येईनात. तेव्हां आई अंगणांत गेली. धाकट्याला तिनें कडेवर घेतलें आणि मोठ्याला धपाटा मारून घरांत आणले.

तात्पर्य—ज्याच्या अंगीं मीपणा आहे त्यानें चूक केली तर भगवंत स्त्याचें प्रायश्चित्त देतो. पण ज्याच्या अंगीं मीपणा नाहीं त्याच्या हातून चूक घडली तर भगवंत ती सांभाळून घेतो. समजा, आज आपल्या हातून चूक झाली, अगदीं जाणतेपणानें झाली; तरी आपण जर पश्चात्ताप पावून भगवंताला शरण गेलो तर तो खात्रीनें क्षमा करतो.

बा रे महत्वाकांक्षा !

एक मनुष्य होता, त्याची पहिली बायको मेली म्हणून स्त्याने पुन्हां लऱ केलें. कांहीं वर्षानीं तीहि बायको मेली. म्हणून त्याने उतिसऱ्यांदा लऱ केलें. कांहीं वर्षानीं तिसरी बायको वारली म्हणून त्यानें चवथ्यांदा लऱ केलें. कर्मधर्मसंयोगानें त्याची चवथी बायको पण वारली. त्याचें चय आतां पाऊणशें वर्षाचें झालें. तो पांचव्या लऱाला तयार झाला तेव्हां एकानें विचारलें, “अहो, तुम्ही आतां किती दिवसांचे सोबती आहांत ? उगीच आणखी लऱ कशाला करतां ?” म्हाताऱ्याने उत्तर दिलें, “का म्हणजे ? चार वेळां मी नविधुर झालों हा काय न्याय झाला ?” मी एक तरी विधवा मार्गे ठेवीन तरच खरा !”

तात्पर्य—व्यवहारांतील स्पर्धा ही अशा प्रकारची आहे. स्वार्थाच्या पायावर आधारलेल्या महत्वाकांक्षा जगामध्ये नुकसानच घडवून आणतात. “मी पुण्यकळ

श्रीमंत व्हावें, मी मोठा अधिकारी व्हावें, मी पुष्कळ प्रसिद्ध व्हावें, मी मोठा ग्रंथ-कार व्हावें” अशा वासना जगामध्ये अशांति उत्पन्न करतात. भगवंताचे होण्याची महत्त्वाकांक्षा असावी. त्याने जगाचे कल्याण होते.

आई, मला पेढा दे

एका बाईला एक तीन वर्षांचा मुलगा होता. एक दिवस “आई, मला पेढा दे” म्हणून तो रङ्गं लागला आणि आईवर रसून बाहेरच्या दारांत जाऊन बसला. तिकडून एक चोर चालला होता. त्याने अगदी गोड बोलून मुलाला कडेवर घेतले आणि त्याला एक पेढा खायला दिला. मुलगा रडायचा थांबला. चोराने त्याला एका गल्लीमध्ये नेले, त्याची हांसळी काढून घेतली आणि त्याला रस्त्यांत सोडून आपण चालता झाला, आईने त्याला शोधून परत आणला.

तात्पर्य—आपण जें जें मागतो तें तें पुरवणे कांहीं भगवंताची कृपा नव्हे. वासनेच्या पायीं माया आपल्याला भुलवते आणि भगवंतापासून दूर नेते. आपण तिच्या भुलवणीला बळी पडतां कामा नये. मायेच्या अंमलाखालीं वावरणाऱ्या देहबुद्धीतून उत्पन्न झालेली बुद्धि आपल्याला भगवंताकडे नेईल, हें कधीतरी शक्य आहे काय ? भगवंतापासून दूर घेऊन ती आपल्या कोठेंतरी सोडून देते. म्हणून साधकाने फार सावधगिरीने वागले पाहिजे.

तुला देवाची शपथ आहे

एके दिवशी एका शहरामध्ये एक वाटसरू रस्त्याने चालला होता. रात्री अकरा वाजलेले असून सगळीकडे शुकशुकाट होता. इतक्यांत एक चोर पुढे आला आणि ओरडला, “ए ! चल टाक, तुझ्यापाशीं काय असेल तें एकदम देऊन टाक, नाहीतर हा सुरा बघ.” वाटसरूने कांहीं न बोलतां आपले पाकीट त्याच्यापुढे केले. तें घेऊन चोर म्हणाला, “बस, आणखी कांहीं नाहीं तुझ्या-जवळ ? बघ, देवाची शपथ आहे तुला !” वाटसरूच्या कनवठीला दोन रूपये होते, पण त्याने ते दिले नाहीत. चोर पाकीट घेऊन निघून गेला.

तात्पर्य—चोराने देवाची शपथ घालणे हें विपरीत होय, पण चोराने देवाची शपथ घालणे आणि प्रापांचिकाने देवाला संकट घालणे यामध्ये फारसा फरक नाहीं. दोघेहि देवाचा उपयोग आपल्या स्वार्थासाठीच करून घेत असतात, पण भगवंत अशा गोष्टीना फसण्याइतका का मोळा आहे ? ज्याचे कर्म त्याला फळते.

वा रे नवस !

एके दिवशीं रात्रीं एक चोर चोरी करण्यास निघाला. वाटेमध्ये मारुतीचे देऊळ लागले. मारुतीसमोर उभे राहून हात जोडून चोराने प्रार्थना केली की, “मारुतिराया ! आजची चोरी चांगली होऊं दे. चोरी चांगली झाली तर तुला स्वोन्याचा कळस बांधीन.”

लग्नाची शपथ

एका गांवाशेजारीं एक नदी वाहात होती. गावांतील स्त्री-पुरुष कपडे खुण्यास नदीवर जात. एकदां नदीला पूर आला होता. एक उत्तम पोहणारा मनुष्य कांठावर बसून मजा पाहात होता. पलीकडेच कांहीं बायकांचे कपडे धुणे च मप्पा मारणे चालले होते. इतक्यांत एका तरुण मुलीचा पाय घसरला आणि ती पाण्यांत पडून वाहून जाऊ लागली. कांठावर बसलेल्या पोहणाराने तत्काळ उडी मारली आणि तेथून पन्नास पावलांवर त्या मुलीला धसून वर काढली. कांठाकडे तिला खेंचून आणीत असतां तो तिला म्हणाला, “हे बघ ? तुझा जीव मी चांचविला आहे. मला लग्नाचे वचन दे तर मी तुला कांठावर नेतो. नाहींतर येथेच बुडवून टाकतो. बोल लवकर” मुलगी बिचारी अत्यंत घावरली होती आणि तिने भीतीनेच लग्नाचे वचन त्याला दिले. घरी आल्यावर मुलीने घडलेली हकीकत बापाच्या कानांवर घातली. बाप म्हणाला, “असुं दे, पुढे बघूं.” कांहीं दिवसानंतर त्या माणसाने मुलीच्या बापाला हटकले. तेव्हां बाप म्हणाला, “मुलीवर तुमचे उपकार आहेत यांत शंका नाहीं. तिने वचन दिले खरे, पण ते पाण्यामध्ये दिले. म्हणून पुनः पूर येऊन ती बुडायला लागेल तेव्हां पाण्यामध्येच ती तुमच्याशी लग करील.”

तात्पर्य—कोणत्याहि कर्माचे चांगले-वाईटपण हेतूवर अवलंबून असते. आवृ कर्म दिसायला उत्तम असून ते कर्म करणाऱ्याचा हेतु जर अशुद्ध असेल तर ते कर्म चांगले नव्हें. सामान्य लोक जेव्हा परोपकार करतात तेव्हां असेच घडते, लोकांना मदत करीत असतां त्या कर्मापासून आज ना उद्यां आपला स्वार्थ साधावा ही वासना शिल्षक आहे तोंपर्यंत ते कर्म सत्कर्म नव्हें. स्वार्थ नाहीसा झोण्यास भगवंताची उपासना हा एकच उपाय आहे.

शिफारस पाहिजे

एका खात्यामध्ये एक कारकून होता. त्या खात्याचा सर्वात वरचा

अधिकारी जो होता त्याची व या कारकूनाची अगदीं घरगुती ओळख होती. कारकून आपल्या कामामध्ये फार हुशार होता आणि वरच्या जागेवर त्याचा हळ होता, पण सर्वोच्च अधिकारी त्याला म्हणाला, “तुझा या जागेवर हळ आहे, ती तुला मिळाली पाहिजे, माझ्या हुकुमानेच ती तुला मिळणार, या सर्व गोष्टी जरी खच्या असल्या तरी खालच्या अधिकाऱ्याकडून तुझी शिफारस झाली पाहिजे त्याशिवाय मला कांहीं करता येत नाहीं.”

तात्पर्य—आपण भगवंताची भक्ति करीत असतां प्रत्यक्ष भगवंताचे दर्शन जरी आपल्याला होत असलें तरी सद्गुरुच्या कृपेशिवाय संतपण मिळत नाहीं. सद्गुरुची शिफारस मिळेल तोच संत म्हणून जगामध्ये मिरवील, मग त्याची वर ओळख असो अथवा नसो

एक आणा वांटा

एक मोठा गणिती एकदां एका गावामध्ये गेला. सकाळी बाजारामध्ये तो भाजी आणायला गेला. त्याला बटाटे घ्यावयाचे होते. एका बाईने दहाबारा वांटे करून ठेवले होते आणि “बटाटे घ्या. एक आणा वांटा” असें ती ओरडत होती. गणिती तिच्याजवळ गेला आणि म्हणाला “ए बाई ! बटाट्याचा मणाचा भाव काय ? ” ती म्हणाली “मला माहीत नाहीं. हा मी एक आण्याचा वांटा लावला आहे. तुला पाहिजे असला तर घे नाहींतर चालू लाग.” याउत्तरानें त्याचें समाधान झालें नाहीं. तो म्हणाला, “मणाचा भाव कळल्याशिवाय या बाईने केलेले वांटे बरोबर आहेत कां नाहीं, हे कळणार नाहीं. म्हणून तो पुढे गेला. दोनतीन तास झाले तरी त्यानें भाजी कांहीं घेतली नाही. पण बाईने भाज एक तासभरात आपले वांटे विकले आणि आनंदानें ती घरी निघून गेली.

भस्मासुर

एक मोठा दानव होता त्यानें फार तपश्चर्या केली शंकर प्रसन्न झाले. दानवानेवर मागितला कीं, “ज्याच्या डोक्यावर मी हात ठेवीन त्याचें भस्म व्हावै. शंकरांनी ‘तथास्तु’ म्हटलें. दानवच तो त्याच्या ठिकाणीं दुष्ट बुद्धी असणारच. त्यानें शंकराजवळ पार्वती मागितली. ती मिळत नाहीं असें पाहिल्यावर तो शंकराच्या डोक्यावर हात ठेवण्यास धावला.

तात्पर्य—आपण देखील भस्मासुरच आहोत. कसें तें पहा. भगवंतांनी आपल्याला वर दिला कीं, “मागच्या गोष्टीचा तुला विसर पडेल. मागचे दुःख

जर विसरत नसतो जीवन असद्य झाले असते. पण या शक्तीचा आपण भगवंता-वर प्रयोग केला आणि त्याला विसरून गेलो, मग पुढे काय? पुढे एकच की, त्याच्प्रमाणे देवांनी भस्मासुराला नाचायला लावून स्वतःच्या डोक्यावर हात ठेवायला लावला आणि त्याचे भस्म झाले त्याच्प्रमाणे भगवंताची भक्ति करून आपण आतां स्वतःला विसरले पाहिजे. फरक इतकाच की, भस्मासुराचे भस्म झाले पण स्वतःला विसरलो तर आपल्या देहबुद्धीचे भस्म होऊन परमात्मा प्रकट होईल. आणि जीवन आनंदमय बनेल.

बैलांना शेवटी कडवाच

एका गावांहून दोन सरकारी बैलगाड्या निघाल्या. एका गाडीमध्ये सोन्याची नाणी असलेल्या पिशच्या होत्या. दुसऱ्या गाडीमध्ये बांधकामाचे दगड होते. तालुक्याचे ठिकाण तेथून साठ मैल होते. दोन दिवस प्रवास केल्यावर दोन्ही गाड्या तेथें पोंचल्या. सोनेव दगड अधिकान्यांच्या हवाळी केल्यानंतर गाडीवानाने गाड्या सोडल्या आणि बैलांना, दोन्ही गड्यांच्या बैलांना, कडवाच घातला.

तासर्य—भगवंताच्या दृष्टीने नुसता विद्वान आणि अडाणी दोघेही सारखेच; सुंदर विचारांचा भार डोक्यात वागवला म्हणून विद्वानाला भगवंत जवळ होतो असें मुळीच नव्हें. विद्वान काय किंवा अडाणी काय दोधानांहि बुडवण्याइतका अभिमान प्रत्येकाजवळ असतो. विद्वानांचा अभिमान जास्त मारक होतो इतकेच. विद्येला जगांत किंमत आहे. पण ती साधनरूप आहे. साध्यरूप नाही. विद्या ही भगवंताची दासी बनली पाहिजे.

कै. डॉ. हरीभाऊ पाटसकर

पुणे विद्यापिठाचे कुलगुरु माजी केंद्रीय कायदेमंत्री, माजी राज्यपाल व सीमा प्रश्नाच्या बाबतीत मराठी जनतेच्या वतीने कायदेशीरपणे झगडणारे कायदेपंडित डॉ. हरीभाऊ पाटसकर हे ता. २१ फेब्रुवारी रोजी पुणे विद्यापिठाच्या कचेरीत एकाएकी निधन पावल्याचे लिहिण्यांस अत्यंत दुःख होत आहे. त्यांचे वडील व तेही साईभक्त होते. वडील कोपरगांव येथे सबज्ज असतां ते वडिलांबरोबर साई दर्शनासाठी शिरडीस नेहमी येत असत, सीमा तंटा सध्या. ऐन रंगांत आला असतां यावेळी त्यांची फार आवश्यकता होती; परंतु परमेश्वरी इच्छेपुढे कोणाचे काय चालणार आहे? ईश्वर त्यांच्या आत्म्यास सद्गती देईलच.

“ गोड आस ”

लागली मनाला तुझी गोड आस
होईल मी दास जन्मोजन्मी ॥१॥

साई तुझ्या पायी देई मज ठाव
आगळीच तुझी सर्वांवरी भाव
तुझी देवा आस माझ्या नित्य मर्नी
धांव घेई आतां तूंच जगज्जननी ॥२॥

झालो मी पामर तुझ्यावीण हीन
होउं देत पापे काळात विलीन
पाहूं नको अंत शिरडीच्या राया
धावूनियां यावें पावन कराया ॥३॥

आलो तुझ्या दारीं भिकारी प्रेमाचा
घेऊनी आलों मी भक्तिची शिदोरी
मोहन म्हणे साई ध्यावी मान्य करोनी
ठाव मज चावा तुमच्या चरणी ॥४॥

कवि:- स. र. बोन्द्रे (मोहन.)
भेडशी

नामदेव प्रदीप

संत नामदेवानीं सातशें वर्षांपूर्वीच्या काळांत भारतभर मानव धर्माचा प्रचार केला. त्यांचें कार्य फार मोठे आहे. चालू वर्ष हें त्यांच्या सप्त जन्मशताब्दीचें आहे, हें लक्षांत घेऊन त्यांच्या कार्यास शक्य तेवढे उत्थापन मिळावें या हेतूने गेल्या महिन्यापासून ‘नामदेव प्रदीप’ या नावाचें मासिक प्रसिद्ध होऊं लागलें आहे. त्याचा प्रकाशन समारंभ श्री. धर्मवीर यांचे हस्ते मोठ्या थाटांत पार पडला, या उपक्रमाचें आम्ही स्वागत करतो.

नामदेव कबीरांची विचारधारा

(लेखांक २ रा)

लेखक: —गणेश विष्णु कविटकर एम. ए.

संत नामदेवांनी आपल्या संदेशांत कारुण्याला अधिक महत्व दिले आहे. त्यांचा समतेचा संदेश व्यापक आहे. जातिभेद, विषमता, अस्पृश्यता याबद्दल त्यांना खंत वाटत असे, म्हणून अस्पृश्यतेचे व अस्पृश्यांच्या दुःखांचे व्यथेचे निवारणाबाबत प्रचार व उच्चाटणाचा प्रसार भारतांत सर्वप्रथम संत नामदेवांनी केला. भक्तिमार्गात जाति-भिन्नत्व व व्यक्ति माहात्म्य यांना थारा नाही. भक्ति हीच सर्वश्रेष्ठ. त्या काळांत चंद्रभागेच्या वाळवंटात, श्रीक्षेत्र पंढरीतील निरनिराक्या फडावर होणाऱ्या भजन-कीर्तनात, माणसाच्या भावनेत व मोक्षप्राप्ती-बाबत जातीला थारा नव्हता. पण तत्कालीन भक्तिमार्गीयांनी हे विचार प्रत्यक्ष आचरणांत आणले नाहीत. परमार्थदृष्ट्या अन्य वर्णीयापेक्षा चोखोबांचे साधुपुरुष असूनहि त्यांना श्रीपांडुरंगाच्या देवळात भजाव होता. हीन जातीत जन्मल्यामुळे मला देवाची सेवा करता येत नाही अशी चोखोबांनी तकार केली. “यातीहीन मज म्हणती देवा । न कळे करू तुमची सेवा ॥ हीन याती माझी देवा । कैसी घडे तुझी सेवा ।” अस्पृश्य म्हणून लोकांनी त्याना धिकारले. “वाणी नाही शुद्ध, धड न ये वचन । धिक्कारिती जन सर्व मज ॥ अंग संग कोणी जवळ न वैसे ॥ चोखा म्हणे ऐसे जीवित माझे ॥” नामदेवांच्या साहित्यात सामाजिक दुःखाची ही करुण कहाणी त्यांच्या स्वतःच्या बाबतीतहि वाचावयास मिळते. करुणेने ओरंबलेल्या नामदेवाच्या वाणीतून मधून मधून त्वेष उत्पन्न होत होता आणि हा त्वेष अपरिहार्य होता. “वर्णवर्ण व शुभाशुभ अशा भेदभावाचा आश्रय करून कोणी भक्त झाला आहे काय ?” असे नामदेवांनी त्वेषाने विचारले आहे.

बरना बरन रहित मन सो भजि ।
कीं न भयो निजदास ॥

संत नामदेव अस्पृश्यांच्या व्यथेबाबत केवळ खंडन मंडन पद्धतीचा आश्रय घेऊन राहिले नाहीत. त्यांनी हे विचार व सिद्धांत प्रत्यक्ष कार्यक्षेत्रात आचरणात आणले. जातीच्या आधारावर दुःस्थितीत खितपतणाऱ्या समाजाचे उत्थापन करून मानवमात्राला समान अधिकार देण्याचा त्यानी प्रयत्न केला. अवघ्या वर्णमाजी हीन जाती म्हणून ज्याला दूर लोटले; कोणीहि ज्याचा अंगीकार करण्यास तयार होईना, त्या चोखोबाचा अंगीकार संत नामदेवांनी निर्भीडपणे केला व त्याना परमार्थांच्या उंच भूमिकेवर आणून सोडले. अस्पृश्य गणलेल्या चोखोबांच्या मस्तकावर हात ठेऊन त्यांनी विठ्ठल मंत्राचा उपदेश दिला व त्याना कृतार्थ केले. संत नामदेवरायासंबंधी कृतज्ञता व्यक्त करताना चोखोबा म्हणतात:—

भक्ति भाव मज तुम्ही दाखविला । आनंद सोहळा सुखाचाचि ॥
ते प्रेम मज न ये सांगता । कोंदाटलों चित्ता सुखानंदे ।
रूप दृष्टी धाय पाहता न समाये । बोलताचि नये काय करूं ।
चोखा म्हणे धन्य नामया तूं गुरु । फेडिला आधारु जिवित्वाचा ॥४॥

इतकेच नव्हे तर नामदेवांनी चोखोबांच्या मृत्युनंतर, त्याच्या अस्थी गोळा करून त्यावर सृति-मंदिर बांधले. यावरून नामदेवानी समतेचा व कारुण्याचा प्रसार व प्रचार इतर वर्णीयाशी झगडा न करता केला व वैदिक धर्मांतील विषमतेच्या दुःखांत होळपळणाऱ्यांना प्रेमाचा आधार देऊन ईश्वरापुढे सर्व समान आहेत, ही समतेची भूमिका निर्माण केली.

संत नामदेवांच्या कालात एक घातुक प्रथा रुढ होती. ती आजहि काही ठिकाणी चालू आहे. देवतेला बळी दिला म्हणजे ती प्रसन्न होते अशी धारणा या प्रथेमागे आहे. ही विवेकशून्य धारणा होय. त्याकाळी वैदिक कर्म-कांडाचे आत्यंतिक अधःपतन झाले होते व बळी देण्याच्या प्रथेचा जोर होता. निरपराध मुक्या जनावरांचा बळी देऊन आपल्या स्वार्थप्राप्तीसाठी प्रार्थना करणारे बळी दिलेल्या जनावरांच्या मांसावर मोळ्या आनंदाने ताव मारीत व आपली भूक भागवीत. अशा काळात अहिंसेचे उपासक संत नामदेव बळी चढविण्याच्या या प्रथेचे खंडन करताना म्हणतात:—

पाहन अगै देव काठिला । वाको प्राण नाही वाकी पूज रचिला ।
निरजीव आगे सरजीव मारै । देखत जणत आपणा हारै ॥

म्हणजे, ज्या दगडांत प्राण नाही त्याची पूजा करणे, त्याला मूळ प्राण्यांचा बळी देणे इत्यादि प्रकारांनी हे अज्ञानी लोक स्वतः आपलाच प्राण पहाता पहाता गमावून बसतात; स्वतःचे आयुष्य नष्ट करून टाकतात.

कबीरदासहि असेच अहिंसेचे पुरस्कर्ते होते. त्यांचे पुढील वचन पहा:—

बकरी पाती खाती है तिनकी काढी खाल ।
जो नर बकरी खात है, तिनका कौन हवाल ॥

मुकी बिचारी बकरी दुसऱ्या कुणाची हानि करीत नाही. तृणादि वनस्पती पान पाचोळा खाऊन ती जीवन-निर्वाह करते. अशा बकरीचे कातडे सोळून जो नर स्वातो त्याची काय स्थिती होत असावी बरे ? इतरांना उपद्रव न करणाऱ्या बकरीची ही स्थिती ! तर अशांना मारून खाणाऱ्यांची काय दुर्गति होत असेल ? याची कल्पनाच केलेली बरी.

स्वचरितार्थ संत नामदेव स्वतः कपडे रंगविष्याचा व शिवणकामाचा व्यवसाय करून जीवन व्यतीत करीत. तसेच कबीरहि वीणकराचा (जुलाहा) उद्योग करून ते इतरांसहि उद्योगप्रवीण करीत. अहंकार बाजूला सारून निष्काम कर्म करा अशीच संत नामदेवाची शिकवण आहे.

तज अभिमान कर निर्मळ कर्मा ।

नामदेवांनी कर्म आणि वैराग्य यांचा समन्वय केला. ते स्वतः अनासक्त जीवन जगले. नामदेवाच्या सहवासांतील भक्त त्रिलोचनाशी केलेल्या पुढील संवादावरून गृहस्थाश्रमातील त्यांच्या आदर्श जीवनाची स्पष्ट कल्पना येते. तो संवाद असा :—

त्रिलोचन म्हणतात, “हे नामदेवा ! मायेने आपण का गुरफून राहता ? स्वतःस कपडे छापण्यात व रंगविष्यांत कां गुरफून घेता ? रामनामाकडे मन का लावीत नाही ? यावर नामदेव म्हणतात.

नामा कहै त्रिलोचना । मुखते रामु संभाली ”
हाथ पाउड करि कामु सभु । चित्त नि

हे त्रिलोचन । मी सतत हातापायांनी सर्व कामे करीत असतानाहि मुखाने
माझा रामनामजप अखंड चालू असतो व चित्त निरंजन स्वरूपी मग्न असते.

कबीरांनीहि गृहस्थाश्रमांत वैराग्ययुक्त निष्काम कर्मवरच जोर दिला आहे.

कहै कबीर जाग्य ही चाहिहे, । कथा गृह भ्या वैरास हे ॥

संत नामदेवानी हिंदी भाषिक प्रदेशात कीर्तन संस्थेच्या आध्य व्यासपीठा-
चरून एकेश्वरवादाचा, विशुद्ध भक्तीचा, जाति-वर्ण निरपेक्ष मानवधर्माचा
आणि सदाचार संपन्न जीवनाचा आदेश हिंदी भाषेत दिला त्यांनी हिंदु-मुसल-
मानांच्या ऐक्यास आवाहन केले. मानवी समतेचा पुरस्कार केला. हिंदु
मुसलमान धर्मातील खोव्या दुहीबळ खेद व्यक्त केला. नामदेवांची
कितीतरी पदे निर्गुणवादपरिपूर्ण आहेत. संत नामदेवासारख्या अद्वैताच्या
उपासकास जातींपातींतील व धर्मातील उच्च-नीचता कशी साहवेल ? त्यानी
हिंदुमुसलमान धर्मातील रुढीचा, कर्मकांडपर धर्माधतेचा व विशिष्ट आचार
विचारांचा निषेध केला व सर्वांस एका समान धर्माची दिशा दाखवून दिली.
असे करताना मिथ्यावादी पंडितांना चुचकासून आवाहन देण्याची जी एक
परंपरा संत साधकात आढळते त्याचा त्यांनी अवलंब केला. निराकार
परमेश्वराची महत्ता सांगताना संत नामदेवांनी अवतारादिकांची लघुता
उपहासाने प्रकट केली. पुढील काव्यपंक्ती पहाः—

आजु नामे वीटुल देखिआ मूरखको समजाउरे ॥

पांडे तुमरी गाइवी लोधे का खेतु खाती थी ॥

लै कारि ठेगा टगरी तोरी लांगत लांगत जाती थी ॥

पांडे तुमरा महादेउ धउले बलद चढिआ आवतु देखिया था ॥

मोर्दीके घरि खाणा पाका वाका लडका मारिआ था ॥

पांडे तुमरा रामचंदु सो भी आवतु देखिआ था ॥

रावन सेनी सरवर होई घरकी जोइ गवाई थी ॥

हिंदु अंधा तुरकू काणा ॥ दुहांते गिआनी सिआणा ॥

हिंदू पूजै देहुरा मुसलमाणु मसीति ॥

नामे सोई सेविआ जह देहुरा न मसीति ॥४॥२९॥

मूर्खानो ! मी आपणास स्पष्ट सांगतो की, मी आज साक्षात परमेश्वर पाहिला. पंडितांनो ! या साक्षात्कार कालात तुमची गायत्री शेतकऱ्याचे पीक खात होती हे पाहून त्याने हाती दंडा घेऊन तिची एक तंगडी मोहऱ्यन टाकली. मग ती लंगडत लंगडत चालू लागली. (गायत्री मंत्रामध्ये तीन ओंकार असल्यामुळे तिला “त्रिपाद गायत्री” म्हणतात.) पंडितांनो ! तुमचा महादेव पांढऱ्या बैलावर बसून येत असलेला मी पाहिला. मग आम्ही राजाच्या घरी जेवायला गेलो. तेथे त्याने त्याचा पुत्र मारला. पंडितांनो ! तुमचा रामचंद्र सुद्धा येत असताना मी पाहिला. रावणाशी त्याची लढाई झाली. कारण त्याच्या पत्नीचे हरण करण्यात आले होते. हिंदु आघाडा आणि मुसलमानाचा एकच डोळा. या दोहोतून ज्ञानीच खरा शाहणा. हिंदु देवळात आणि मुसलमानान मशिदीत देवाची पूजा करतात. नामदेव अशा ठिकाणी पूजा करतो की, जेथे देऊळ आणि मशीद दोन्हीहि नाहीत.

ही भावना कबीरामध्ये फारच प्रबळ होती. त्यांनी हिंदु मुस्लिमांतील या अलगपणाच्या भावनेची कठोर तपासणी केली परंपरा व आचारधर्म पोसणाच्या पंडितावर व मौलवीवर घणाघाती आघात केले. हिंदु व मुसलमान ही दोन्ही नांवे बनावट आहेत. वस्तुतः कोणी हिंदु नाही व कोणी मुसलमान नाही, ही त्यांची भूमिका होती.

हिंदु तुरक झूटि कुल दोडे
कहै कबीर, राम भजू रे हिंदु तुरक न कोई ॥

हिंदु मुसलमान हे दोघेहि योग्य मार्गवर नाहीत, असे कबीरांनी लोकांना दाखवून सावध केले.

अरे इन दोउन राह न पाई ।

हिंदू अपनो करै बढाई गागर छुबन न देई ॥

हिंदून की हिंदु आई देखी तुरकन की तुरकाई ।

कहै कबीर सुनो भाई साधो कौन राह है जाई ॥

हा झगडा आणि दुजेपणा केवळ सांप्रदायिक आचार विचारामुळे उत्पन्न झाला अशा या विभिन्न आचार विचारांना प्रामुख्याने महत्व देण्यात येत होते. दोघांची देवस्थानेहि अलग आहेत. ‘तुरक मसीति, देहुरे हिंदुहु, की राम दुहाई,’ परंतु ‘जहाँ मसीति देहुरा

नाहीं, तहाँ काकी ठकुराई' हा प्रश्न उपस्थित करताना कबीरांनी म्हटले आहे की, 'जैरे खुदाई मसीति बसत है, और मुलक किस केरा—' ईश्वर सर्व व्यापक मानणारांना असे संकुचित विचार ईश्वराच्या व्यापकतेस बाब्द आणणारे आहेत असेंच वाटणार नाही तर काय ?

देव व भक्त आणि भक्त व देव ही जोडी अतुट होय. ही देवाचीच अविरत लीला आहे. हे सांगताना नामदेव म्हणतात, तूच देव, तूच मंदिर आणि तूच पूजा करतोस. पाणी तेच तरंग, तरंग तेच पाणी असे असतानाहि, पाणी व लाटा निराळ्या दिसतात. वस्तुतः ती एकच; पण सांगताना व ऐकताना ती पृथक वाटतात एवढेच !

आपुन देव देहरा आपुहि आपु लगाव पूना ।

जल ते तरंग, तरंग ते जल कहन सूनन को दूजा ॥

श्रीगुरु० पृ. १२५२

नामदेवांच्या या काव्यपंक्तीतील विचारांची छाया कबीरदासांच्या विचारसरणीवरहि पडल्याचे आढळून येते. त्यांनी हिंदुमुसलमानांच्या परस्परांच्या विभिन्नतेवर आपल्या काव्यात उघड टीका करताना नामदेवांच्या या शब्दांचाच वापर केला आहे. या पृथक भावनेबद्दल कबीरदासांस जो खेद वाटत होता त्याची प्रचीतीहि त्यांच्या काव्यात आल्यावाचून रहात नाही. कबीरदास लिहितात:—

दुई जगदीश कहा ते आये कहू कौने परमाया ।

अल्ला राम करीम केशव हरि हजरत नाम धराया ॥

गहना एक कनक ते गहना तामे भाव न दूजा ।

कहन सुननको दुह कर थापे एक नेवाज एक पूजा ॥

वही महादेव वही मोहम्मद ब्रह्मा आदम कहिए ।

कोई हिंदू कोई तुरक कहा वै एक जमीपर रहिए ॥

वेद किताब पढै वे कुतबा वे मोलना वे पांडे ।

विगत विगत कै नाम घरायी इक माटीके भांडे ॥

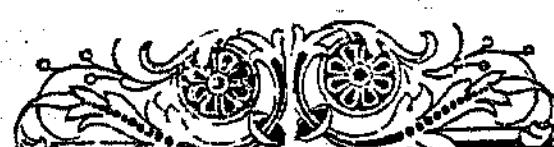
कह कबीर वे दोनों भूले रामहि किनहु न पाया ।

वे खसिया, वे गाय कटावै, वारे जन्म गवाया ॥

दोन ईश्वर आले कोठून ? हा ऋम कोणी निर्माण केला ? एकाच देवाने

अल्ला, राम, करीम, हरी ही नंवे धारण केली आहेत. जसे सोने व सोन्याचा द्वागिना यामध्ये वरवर कितीहि फरक दिसत असला तरी ते दोन्हीहि मूलतः सोनेच आहे. त्यात मूलतः फरक असत नाही, तसाच हा प्रकार आहे. सांगण्याएकण्याने हा भेद उत्पन्न झाला व एकाच विधीला निमाज व पूजा अशी निराळी नंवे पडली. जो महादेव तोच मोहम्मद असून ब्रह्मालाच दुसरे नंव आदम देण्यात आले आहे. एकजण स्वतःला तुर्क म्हणवितो; दुसरा हिंदु म्हणवितो. परन्तु दोघे एकाच जमिनीवर स्थित आहेत. एकाने आध्यात्मिक अंथाला वेद असे नंव दिले; दुसरा त्याला कुतबा म्हणतो. विद्वानाला मौलाना व पंडित अशी दोन भिन्न नंवे आहेत. भिन्नता आढळली तरी मुळात दोन्ही श्राणी एकाच मातीची भांडी होत. कबीर म्हणतात, शब्दभेदाच्या कटकटीत सापहून हे दोघेहि बुद्धिभ्रंशाच्या फेन्यात गुरफटले आहेत. दोघांनाहि ईश-प्राप्ति होणे सुतराम अवघड आहे.

वस्तुनिष्ठ दृष्टिकोणांतून व्यक्त केलेले हे विचार कबीरांच्या काव्यात सर्वत्र विखुरलेले आहेत. दुदैवाने धर्माच्या नंवाखाली हिंदु व मुसलमान अलगपणाच्या भावना पोसीत होते. याबद्दल, नामदेव-कबीरांना अतिशय दुःख होई. त्यांनी या अश्वाचे स्वरूप जाणले व वरीलप्रमाणे या प्रश्नाची आध्यात्मिक भूमिकेवरून परखड शब्दांत मीमांसा केली आहे. जात्यंध लोक बाहेरच्या मुलभुलाईत गुरफटून आपला जन्म वाया घालवितात ! ईशप्राप्तीकडे या लोकांचे बिलकूल लक्ष नव्हते ! नामदेव व कबीर मानवतेचे महत्त्व ओळखून होते. बाह्य वेष, आचार विचार कसेहि असोत ! मध्ययुगातील नामदेव व कबीर या थोर विभूतींचे हे पुरोगामी मानवतावादी विचार आहेत. अंधश्रद्धेतून वास्तव प्रकाशाकडे नेणारी, या उभय संतांची विचारधारा म्हणजे सुवर्ण रेखाच होय, असे म्हटल्यावाचून रहावत नाही.

साक्षात्कार

(प्रकरण चौथे)

लेखकः— कौ. कै. कै. प्रधान

पद्मनाम एकदा बोलण्याच्या भरात माझ्या पत्नीला म्हणाला, वहिनी, किती भाग्यशाळी आहे हा आमचा माधव; तुमच्या सारखी सुस्वरूप आणि सद्गुणी पत्नीच त्याला मिळाली नाही तर त्याचबरोबर अगदी तशीच मेव्हणी पण त्याला मिळाली आहे आणि नंतर बालराजांना एकदम वर उचलून त्याचा गोड पापा घेऊन तो म्हणाला “आणि हे सोन्यासारखे रत्नही तुमच्या पोटी जन्माला आले आहे.”

आमची मुंबईला परतण्याची वेळ किती लवकर घेऊन ठेपली हे कळले सुद्धा नाही. बालराजांना आणि पत्नीला लवकर मुंबईला घेऊन जाण्याचे आश्वासन देऊन जड अतःकरणाने आम्ही त्याचा निरोप घेतला. पूर्वी कधीही झाला नव्हता इतका मीनाक्षीचा चेहरा खिळ आणि मलूल झाला होता. आम्ही जातांना आपले भावपूर्ण डोळे आम्हा दोघांकडे लावून “अच्छा Good bye एवढेच बोलून ती घरात पळाली. त्या डोळ्यातले भाव आज काही निराळेच होते. आम्हाला निरोप देऊन झटकन घरात जाताना तिच्या डोळ्यातून झटकन दोन अश्रू गळाले असावे, असा मला भास झाला.

त्या सर्वाना सोडून आम्ही झापाझाप बस-स्टॅडकडे पावले टाकू लागलो. गेल्या दोन दिवसात पद्मनाश कसा सर्वाशीच समरस होऊन गेला होता आपण सन्याशी आहोत याचा त्याला विसरच पडला असावा, असे मला वाटले, काही वेळेला क्षितिजाकडे दूर डोळे लावून गंभीर पण तेजःपुज अशा मुद्रेने व आवेशाने पृथ्वीची उत्पत्ती स्थिती, लय, नीतीतत्वे परमेश्वरी साक्षात्कार वगैरे जीवन विषयक मूलतत्वे सांगणारा पद्मनाभ आणि हंसत खेळत थद्वा मस्करी करीत बालराजाना प्रेमाने वर ओढून लाढाने त्याचे पटापट मुके होणारा पद्मनाभ ! किती जमीनअसमानाचा फरक होता दोघात.

संन्यास आणि गृहस्थाश्रम याच्या सीमारेषा पद्मनाभला इतक्या चटाचट कशा पुसून टाकता येतात हेच मला समजेनासे ज्ञाले. बसमध्ये बसल्यावर दोन दिवसा-पूर्वी प्रवास करीत असताना अर्धवट राहिलेला आमचा संवाद मला आठवला आणि मी पद्मनाभला म्हणालो की “काय रे पद्मनाभ. म्हणजे तुझ्या विचार-सरणीत आमच्या पूर्वजांच्या हठयोगाला काही जागाच दिसत नाही.” त्यावर पद्मनाभ हसला आणि म्हणाला “असे म्हणून कोस माघव आमच्या पूर्वजांनी हठयोगाचे जे समर्थन केले आहे ते सर्वस्वी अयोग्य असे मुळीच नाही. आत्मसंय-माला, निग्रहाला काही वेळेला दुराग्रहाला सुद्धा मानवी जीवनात जीवनवृक्षाच्या वाढीला पोषक म्हणून महत्व द्यावेच लागते. परंतु ते कधी कोणत्या मानसिक पातळीत कोणत्या प्रसंगी वगैरे मर्यादा त्यालाही आहेतच. श्रीकृष्णांनी गीतेत कर्मयोग, भक्तियोग आणि ज्ञानयोग असे तीन तन्हेचे योग सांगितले. नीट विचार केल्यास हे तिन्ही योग अनुकमे माणसाच्या शरीर, मन, आणि बुद्धी या मूलभूत त्रयीचेच निर्दर्शक आहेत. मानवाचे शरीर मन आणि बुद्धी हे तिन्ही भाग एकमेकांशी इतके संलग्न ज्ञाले आहेत की शरीर वेगळे मन वेगळे आणि बुद्धी वेगळी असे त्याचे वर्गीकरण करताच येणार नाही. मानवी जीवनात या तिन्ही भागांची एकमेकावर होणारी क्रिया, प्रतिक्रिया आपणास विसरून चालणारच नाही. किंबहुना या क्रियेप्रतिक्रियेलाच आपण मानवी जीवन असे म्हणतो. शारीरिक कर्माचा, ती करत असताना योग्य तो परिणाम मानवाच्या मनावर किंवा हृदयावर म्हणजेच विचारसरणीवर होणारच. तसेच भावनांचाही परिणाम मान-वाच्या शरीरावर होणार व शरीर मन यांचा परिणाम मानव आपली बुद्धी अमूक एक तन्हेने चालवून त्याप्रमाणेच प्रतिक्रिया करण्यात होणार व म्हणूनच कर्म-योग, भक्तियोग आणि ज्ञानयोग यांचे वर्गीकरण करण्याचे काम खुद्द भगवंताला सुद्धा गीतेत अगदी सुलभतेने करता आले नाही. या तिन्हीचा मिलाप राजयोगात होतो. राजयोगातील गुह्यातील गुह्याची महत्ति वर्णन करताना भगवंतानी अर्जुनाला ‘तस्माद् योगी भवार्जुन’ असाच उपदेश शेवटी केला. कर्मयोग्याचे वर्णन करून शेवटी कर्म, भक्ति आणि ज्ञान यांचा मिलाप, ज्या ठिकाणी होतो म्हणजे दुसऱ्या शब्दात मानवाची शरीर, मन आणि बुद्धी यांचे गुणधर्म जेथे एकत्रित होतात त्या राजयोग्याच्या स्थितीचे अंतिम महत्व आपणास पटवून दिले. शरीर, मन आणि बुद्धी यांच्या संघर्षातून सर्व विकारांची निर्मिती होते.

शरीर, मन, बुद्धी या तिन्हींच्या मिलापासून संयमाचा, निग्रहाचा उगम होते. परंतु यातल्या कोणत्याही दोघांच्या संघर्षामधून कुतरओढ मात्र होते. तेव्हा हाच संयम किंवा हाच निश्रह फक्त शरीराला वळण लावून साधावयाचा प्रयत्न करणे यालाच हठयोग म्हणण्यासारखे आहे. व हठयोगाचा खराखुरा अर्थ अगदी असाच व्हावयास पाहिजे. आमच्या पूर्वजांनी नौली, भौति, वस्ती वगैरे मुद्रा, तशीच हर तन्हेची शारीरिक आसने, प्राणायामाच्या क्रिया वगैरे सर्व शरीराच्या नाडीशुद्धीसाठी प्रतिपादित केल्या आहेत. या मार्गवरील साधकाला त्याचा जस्तर उपयोग होतो. व त्यासुळे शरीर-मन यातील संघर्ष कमी होऊन विचारांचे संक्रमण विकारात कमी प्रमाणात होते. या सर्व क्रियांचा समावेश हठयोगात होतो. त्याचप्रमाणे काही अमृतवाही शब्द मंत्र स्वरूपात पुन्हा-पुन्हा उच्चारण व त्यांचा जप अहर्निश करून मन आणि शरीर या दोघांची शुद्धी करूनही हा संघर्ष बराच कमी करता येतो. आसने, मुद्रा, प्राणायाम, मंत्रोच्चार वगैरे सर्व क्रियांनी कुंडलिनीचे उत्थापन होते व शरीरातील नेहमीच्या श्वासोच्छवासांसाठी उपयोगात आणल्या जाणाच्या इडा, पिंगला नाड्यांच्या मधील सुषुम्नेचा मार्ग थेट मूलाधारापासून ब्रह्मरन्ध्रापर्यंत संबंध खुला होतो. या सर्वांतून पृथ्वी व आपल्या स्वतःच्या शरीरनिर्मितिकरता व भोवताली पसरलेल्या अफाट सृष्टीच्या निर्मातिकरिता वापरण्यात आलेल्या पृथ्वी, आप, तेज, वायु, आकाश या पंचमहाभूतांचा ठाव माणसाला घेता येतो. व त्यातील मूळ चैतन्य स्वतःतत्त्व सर्व चराचरात भरून उरले आहे हे ज्ञान माणसाला प्राप्त होते. वरील सर्व गोष्टीचा व क्रियांचा समावेश हठयोगातच होतो. इतके ह्या हठयोगाचे महत्व आहे. तरी देखील शरीर, मन, बुद्धी म्हणजे कर्म, भक्ति आणि ज्ञान या तिन्हींचा सुंदर मिलाप आपल्या हृदयाच्या ठिकाणी करण्याची क्रिया जोपर्यंत माणसाला अवगत होत नाही. तोपर्यंत ज्या चराचरामागे असलेला सचिदानन्द त्याला पुरेपूर कळत नाही. हठयोगाने शरीरातील परमेश्वराच्या सचिदानन्द या त्रयीपैकी चित् याच शरीरनिदर्शक, शक्तिनिदर्शक महातत्वाला direct प्रेरणा दिली जाते. दुसऱ्या दोन म्हणजे मन आणि ज्ञाननिदर्शक सद् आनंद या तत्वांना सरळ, सरळ [direct] प्रेरणा दिली जात नाही त्यासुळे ब्रह्मरन्ध्र मेद ज्ञालेले पुरुष सुद्धा विकारांच्या स्वाधीन ज्ञाल्याची उदाहरणे आपल्याला

आढळतात, आपल्या क्रषिसुनीच्या घडोघडी क्रोध येऊन शाप देणाऱ्या वाणीचे रहस्य यात साठविले आहे. तपसापर्थ्य हे हटयोगाचेच फळ आहे हे विसरूनकोस. आणि म्हणूनच श्रीकृष्णानी शेवटी अर्जुनाला राजयोगी होऊन शरीर, मन, बुद्धी यांचा सुरेख मिलाफ करून सचिदानंद या त्रयींनी झालेला पूर्ण परमेश्वर समजून घेण्याचा उपदेश केला तो फक्त राजयोगामुळेच उत्तम तन्हेने कळतो व त्याच्या अनुभवाची दिशा पण आपणास योग्य तन्हेने विशद होते.

या विषयावर पुन्हा कधीतरी आपण सविस्तर बोलू. मला तुला फक्त आता एवढेच सांगावयाचे आहे की जीवनातील स्वारस्य जीवन क्षणभंगूर आहे म्हणून ते टाकाऊ आहे असे प्रतिपादून त्यातील सर्व आदिभौतिक सुखासाठी इच्छा करण्याचेच सोडून द्या हे सांगणे म्हणजेच हड्डाने नीतितत्त्वे पाळून आत्मसंयमन करा असे सांगण्यासारखे आहे. त्याचे परिणाम आपण घोर तन्हेने आपल्या स्वतःच्या आणि देशाच्या विपन्नावस्थेत भोगत आहोत.” त्यानंतर आम्ही तो गंभीर विषय तेथेच सोडून घरगुती गणा मारण्यात रंगून गेलो. चस केच्हा परत मुंबईला येऊन पोचली ते आम्हाला कळलेसुद्धा नाही.

मुंबईला आल्यानंतर त्याच संध्याकाळी पद्मनाभ त्याच्या गावी गेला. पूर्वीसारखा आता मी मुंबईस एकटाच राहिलो. त्यामुळे रिकाम्या वेळी आत्म-चिंतन करण्याखेरीज दुसरे काहीच करण्यासारखे नव्हते. सौभाग्यवतीला घेऊन येण्यास तरीही तब्बल एक पंधरवडा होता. संध्याकाळी चौपाटीवर एकटेच फिरावयास जाणे, फारच कंटाळा आल्यास मधून मधून अेखादा सिनेमा पाहणे व इतर फुरसतीच्या वेळेला बिढान्यावर पडून तक्तपोशीकडे पहात गतस्मृतिला उजाळा देण्यात तर कधी आत्माचिंतन करण्यांत वेळ घालवावा लागे. केवळ पद्मनाभच्या सहवासामुळे तत्वज्ञानासारख्या खोल विषयावर विचार करून जीवनाचा अर्थ समजून घेण्याची मला सवय लागली होती म्हणून बरे होते. नाहीतर इतक्या लवकर नोकरीत मिळालेली बढती, अधिकारप्राप्ति, मनपसंत पत्नी, सुखाचा संसार व पुत्रजन्म या सर्व सुखदायी घटनांमुळे तत्वविवेचन विषयक विचार करण्याचे भी तधींच सोडून देऊन सर्वसाधारण माणसासारखा झालो असतो. सहजासहजी न कळणाऱ्या परमेश्वराचा खोल विचार करून शोध लावण्याचा सामान्य माणसाच्या दृष्टीने निव्वळ वेडेपणा मी कधीच पत्करला नसता.

कर्मयोग (लेखांक दुसरा)

लेखक: डॉ. रा. य. परांजपे, रत्नागिरी

कर्माशीं प्रत्येक जिवंत व्यक्तीचा सतत योग होत असतो. म्हणजेच जन्मापासून मरेपर्यंत तो कर्म करीतच असतो. परंतु अशा तन्हेच्या केवळ कर्मानें कर्मयोग साध्य न होतां जीवाला चांगल्या अगर वाईट कोणत्याही कर्माचा कर्तेपणा आपणाकडे आहे अशा प्रकारची धारणा होते. प्रपंचात ती होतेच होते. पण परमार्थामध्ये पारमार्थिक कर्मामध्येही कर्माचा कर्तेपणा जात नाहीं. म्हणून कर्मयोगाचा विचार सांगताना मुख्य गोष्ट पुन्हा सांगितली कीं अर्जुना तुला असं वाटतं कीं मी कर्माचा कर्ता आहे.

प्रकृतैः क्रीयमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकार विमूढात्मा कर्ताहम् इति मन्यते ॥ शा. अ. ३ श्लो २७

मी कर्माचा कर्ता आहे. मी चांगलं कर्म करीन. वाईट कर्म केलं तर मला पश्चाताप करण्याची पाळी येईल म्हणून चांगलं कर्म केलं पाहिजे. अशा तन्हेची जी एक जाणीव उत्पन्न होते तें कर्माचं पहिलं बंधन आहे.

कर्तृत्वाचा मद । आणि कर्म फळाचा आस्वाद ।

या दोहीचें नांव बंध । कर्माचा पैं ॥ शा. अ. १८ ओ. २०५

कर्तृत्वाचा मद हें पहिलं बंधन आणि कर्म फळाचा आस्वाद-मी चांगलं कर्म करूं शकतो आणि चांगल्या कर्माचं चांगलं फळ मला भोगायचंय-हा दुसरा बंध. आणि वस्तुतः परमार्थ म्हणून कांहीं करायचं असेल तर हा कर्म-बंध तोडायचा आहे. कर्म सोडायचं असं कोणीच म्हणत नाहीं. कर्म सोडता घेत नाहीं. गीतेनं मुद्दाम हा सिद्धांत सांगितला.

जंव प्रकृतीचे अधिष्ठान । तंव साढी मांडी हे अज्ञान ।

जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी झसे ॥ शा. अ. ३ओ. ५८

हे शरीर म्हणजे प्रकृती. हेच जर आपण घेऊन आलो भांडवल तर मग सांडी मांडी हे काय ? कोणचं सोडतां येत नाहीं व नवीन कोणचं मांडतां येत नाही. हें सगळे अज्ञान आहे. कारण जन्माला आल्यानंतर मरेपर्यंत काय काय कर्म घडायची हें सगळे ठरलेले आहे. तेव्हां सांडी हे अज्ञान, मांडी हेही अज्ञानच. 'चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥ चेष्टा म्हणजे आपल्याकडून होणारी जीं जीं कर्म आहेत तीं सगळीं गुणाधीन आहेत. गूण जे आपल्या वात्याला आले आहेत त्याप्रमाणे:—

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

कर्तुं नेच्छास यन्मोहात् करिष्यास्य वशोऽपितत् ॥ गी.अ. १८ श्लो.६२

त्याप्रमाणे जन्माला आल्यापासून मरेपर्यंत हीं सर्व कर्म होणार आहेत. अशा प्रकारांत अनादि कालापासून अनंत कालपर्यंत हा कर्माचा प्रवाह आहे. कर्मातून उत्पत्ती झाली, कर्मातच स्थिती आहे, आणि लयानंर पुढे कर्माचं बीज अंकूर घेणारच आहे. तेव्हां हें कर्मचक्र थांबवण्याची कांही आवश्यकता आहे का परमार्थाकरतां ?

कर्मबंधन हें कसें आहे. कर्मच सदोष आहे कीं कर्मबंधाचा कांही निराळा अर्थ आहे ? कर्में वास्तविक कोणाला कांहीं बांधीत नाहींत. कर्माच्या ठिकाणी बांधण्याचें सामर्थ्यही नाहीं. कर्माकडे पहाण्याचा जो आपला दृष्टीकोन आहे तो बदलला पाहिजे नाहींतर

सदृशं चेष्टते स्वस्य प्रकृतेशीनवानपि ।

प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यसि ॥

मोठमोठे ज्ञानी झाले तरी तेसुद्धां प्रकृतीधर्माप्रमाणेच कर्म करतात. अज्ञानीही तसंच करतो. ज्ञात्याचा कर्माकडे पहाण्याचा दृष्टिकोन निराळा असतो. अज्ञानाचा निराळा असतो. त्याच्या ठिकाणी अहं आणि ममता, मी आणि माझें, अशा प्रकारचा दोष उत्पन्न झालेला असतो. हा जर गेला तर कर्म कांहीही बाधत नाहीत म्हणून परमार्थाकरतां निराळी कांही कर्म करण्याची असत नाहीत आणि टाकायचीही असत नाहीत. मग दोष उत्पन्न होतो तो यामुळे—

प्रकृती करी कर्मै । तीं मीं केलीं म्हणे भर्मै ।

तेथ अकर्ताचि गमे । कर्ता ऐसा ॥ ज्ञा. अ. १८ ओ. ३२६

ज्ञानेश्वर महाराजांची ओवी अत्यंत मार्मिकपणाची आहे. ‘गमे’ अस म्हटलं आहे. भासतो. तो कधीच कर्ता असू शकत नाही. फक्त जाणीव त्याला अशी उत्पन्न होते कीं मी कर्माचा कर्ता आहे. मी हें पाप केले आहे, किंवा हें पुण्य केले आहे. अशा प्रकारची भावना मात्र तो धारण करतो. त्याच्या ठिकाणी ममत्व धारण करून सुख किंवा दुःख याचा तो भोक्ता बनतो. कर्माकडे बघण्याची त्याची दृष्टी अशी असते. वस्तुतः त्याच्या ठिकाणी जर अशी योग्य दृष्टी आली कीं—

हें मजचिस्तव जाहलें। परी म्या नाहीं केलें।
ऐसे जेणे जाणीतलें। तो सुटला गा ॥

प्रकृतीची कर्मे तर होताहेत. मी नसतो तर ही झालीं नसतीं हें खर आहे पण मी कांहीं याचा कर्ता नाहीं हे ज्यानं जाणलं तो सुटला. भगवंत म्हणतात—

न मां कर्माणि लिंयति न भे कर्मफले स्पृशः ।
इति मां योऽभिजानाति कर्मभिन्नसबध्यते ॥

म्हणून कर्माच्या ठिकाणीं आपलं जें अलिसत्व आहे तें ओळखलं पाहिजे हा कर्माचा सिद्धांत गीतेने सांगितला की कर्म जें उ उत्पन्न होतं ते कसं होतं इ भगवंत म्हणतात-माझ्या ठिकाणीं माझ्या सहज स्वभावामुळे कर्म उत्पन्न होतात. मी कांही करीत नाहीं.

सुजी पाळ संहारी ।
ऐसे बोलती चराचरीं । तें अज्ञान गा ॥

असा हा अनादि ओघ आहे. हा सहज स्वभाव आहे. त्यांत चांगली आणि वाईट अशीं हरएक प्रकारची कर्म उत्पन्न होतात. या कर्मबंधनांतून सुटायच असेल तर एक मी माझेपणा हा आड येणारा आहे. तो गेला पाहिजे आणि त्याकरितां तो खोटाच आहे. हें आपल्याला कळलं पाहिजे. मी करतो त्यांत माझं कर्तृत्व काय आणि किती आहे आणि त्यांत बदल करण्याचं सामर्थ्य माझ्याठिकाणीं आहे किंवा नाहीं, हा विचार ही फार महत्वाची गोष्ट आहे.

एकदां प्रभूरामचंद्र ज्या वेळेला वनवासाला गेले तेव्हांची गोष्ट आहे. गूहकानं त्यांना नदीपार केलं. रात्रीची वेळ झाली. तृणशय्या अंथरून त्यावर

प्रभू रामचंद्र, सीतामाई पहुऱ्डल्या आहेत. लक्ष्मण आणि गृहक त्यांच्याकडे पहाताहेत. गृहकाच्या मनांत असं आलं की प्रभू रामचंद्र, सीतामाई केवढे मोठे राजे, केवढ्या ऐश्वर्यात असायचे, राजवाढ्यांत इतमामाने विछान्याबर निजलेले असायचे; पण आज यांना या ठिकाणी गवतावर पडावे लागतंय? काय दुष्ट ती बाई कैकयी. हें गुहकाचं बोलणं ऐकून लक्ष्मण म्हणतो—

गुहका हें तू काय बोलतोस? वस्तुतः आपणाला जें वाटत असतं की कैकयीने त्यांना दुःखात टाकलं, तें बरोबर नाहीं.

सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता । परो ददातीऽति कुबुद्धिरेषा ।

अहं करोमि इति वृथाऽभिमानः । स्वकर्म सूत्रेण ग्रथितोहिलोकाः ॥

आपणाला सुखं किंवा दुःखं जीं मिळतात त्याला अमूक एक व्यक्ती जबाबदार आहे असं म्हणणं, तिच्यावर त्याचा आरोप करणं हे चुकीचं आहे. त्याला कैकयी काय करणार? तिच्या हातांत काय आहे. तिला कुठल्या प्रकारची भावना निर्माण व्हावी, तिच्या ठिकाणी आयत्यावेळीं रामाबद्दल एवढा द्रेष कां निर्माण व्हावा, आणि भरताबद्दल इतकं प्रेम कां वाटावं हें कांही सांगतां येणार नाहीं. तेव्हां तिच्या बुद्धीचा चालक परमात्मा निराळा आहे. विश्वचक हें कांहीं कैकयीच्या हातांत नाहीं. रामाला दुःखात टाकायची कांहीं, तिच्या हातांत सत्ता नाहीं. तेव्हां सुखदुःखाला कोणी दाता आहे आणि अमक्यासुळे अमूक झालं, हें म्हणणं चूक आहे. आम्हाला दुःख द्यायचं जगाचं सामर्थ्य कां असावं? किंवा दुसऱ्याला दुःख द्यायचा आम्हाला तरी काय अधिकार असावा? कर्माचं सूत्र परस्परांशीं इतकं निगडित आहे कीं कशासुळे काय होतं, याचा पत्ता मोठमोऱ्या विचारवंतांना सुद्धां लागणार नाहीं. आपल्या दुःखाचं कारण दुसरा कोणी आहे असं चटकन् वरवर वाटतं. म्हणून सिद्धांत सांगितला.

सुखस्य दुःखस्य न कोपि दाता ।

कोण दाता नाहीं. तसं वाटणं ही कुबुद्धी आहे. त्याच्या पुढें दुसरीही एक कुबुद्धी दाखवून दिली. त्याचा विचार फारसा कुणी करीत नाहीं की—‘अहं करोमीति वृथाऽभिमानः.’ आपल्या कर्माला दुसरा कुणी जबाबदार नाहीं तर आपणच त्याला जबाबदार आहोत, असं वाटणं हाही वृथा अभिमान आहे. मी ते केलं आणि माझंच फळ मी भोगतोय हें म्हणणंही तितकंच चूक आहे. कारण

कर्मचं स्वातंत्र्य माझं आहे असं वाटणं हीही कुबुद्धीच आहे. मग वस्तुस्थिती काय आहे ?

स्वकर्म सूत्रेण ग्रथितोहि लोकाः ।

ही वस्तुस्थिती आहे सहज कर्मचक्राच्या सूत्रानं सर्व लोक बांधलेले आहेत. कर्मच आपल्याला तरी काय स्वातंत्र्य आहे हो ? आम्ही कसं वागावं— आम्ही चांगलं कां नसावं आणि वाईटच कां असावं ? म्हणाले मागच्या जन्मी कांहीं तरी वाईट केलं असाल! मग मागच्या जन्मीतरी कां वाईट केलं ? तर त्याच्या मागच्या जन्माचं तें फल—असं करतां करतां शेवटी कुठे जाईल हे ? ब्रह्मदेवानें सृष्टी तरी अशी कां उत्पन्न केली ? कांही चांगलं आणि कांही वाईट ? तो तरी काय करणार हो ! ‘धाता यथा पूर्वमकल्पयत’. पूर्वीच्या कल्पांत जशी सृष्टी केली होती त्याप्रमाणे केली. मग त्यावेळीं तरी चांगली कां नाही केली ! तेव्हांही तो तेंच म्हणणार ‘धाता यथा पूर्व’ मग याच सगळ्यांच खापर आतां कुणाच्या डोक्यावर फोडायचं शेवटी ? जर त्या ब्रह्मदेवाच्या डोक्यावर फोडतां येत नाही, तर मग तें आपल्या डोक्यावर घेण्यात तरी कितीसा चांगुलपणा आहे ? तेव्हा ‘भगवंताची जशी इच्छा’ अस म्हटल तर काय बिघडलं ? -

अशा तज्जेने कर्माच्या दृष्टीने विचार करताना निरनिराळे गोंधळ उत्पन्न होत असतात. कर्माच्या ठिकाणी अहं आणि ममता यातून बंधन उत्पन्न झालं म्हणून ममता सोडण्यासाठी ज्ञान्यांचा मार्ग आहे कीं या कर्माच्या ठिकाणी आपल कर्तृत्व पाहायचं नाही. प्रकृतीची कर्भे प्रकृती करते आहे आणि आत्मा यातून मोकळा कसा आहे साक्षित्वात पाहायचं. मन, बुद्धी चित्त, अहंकार सगळी इंद्रिये यांची व्यापार करणारी यंत्रणा केली आहे त्याला चालना देण्याकरता पूर्वी जें कांही आपले संचित असेल प्रारब्ध असेल त्याप्रमाणे ती कर्भे घडतील, परंतु आपण त्यांतून अलिस असतो. आणि ज्ञान्याला याचा अनुभवही असतो म्हणून आपले अकर्तृत्व ओळखणं हे सर्वात उत्तम आहे. भगवंत तरी काय आपले अकर्तृत्वच सांगतात कीं नाही ? —

न कर्तृत्वं कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलं संयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥

भगवंत काय जगाचं पापपुण्य घेतो? कांळही घेत नाहीं. तो कांही उत्पन्न करीत नाहीं. आपण म्हणतो की, आपल्या कर्माचं फळ, तो आपल्याला देतो म्हणून. पण तो म्हणतो छे! छे! न कर्म फलसंयोग—स्वभावस्तु प्रवर्तते! स्वभाव उत्पन्न होत. सहज उत्पन्न होत.

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सच्चराचरम् ।

हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्त ते ॥

मयाध्यक्षेण ! मी अधिष्ठान आहे. दिवा इथे ठेवलेला आहे, म्हणून आमचे लिहिणे चाललेय. दिवा काय करतोय् त्यांत ? पण दिवा नसेलतर ? आमचे लिहिणे बंद पडेल.

साधकाच्या बारीक खुणा

—श्री. गोंदवलेकर महाराज

१ भगवंताची तळमळ हा साधकपणाचा प्राण आहे. म्हणून रात्रंदिवस रामाचा ध्यास असावा, मुखीं त्याचें नाम असावें.

२ जें करणे असेल तें भगवंताला सांगून करीत जावें.

३ भावना जागृत ठेवणे हें साधकाचें खरें काम आहे. व्यवहारानें, विषयानें, वासनेनें भावना भंद होते; त्यानें अभ्यासांत मागेंपुढें होतें. म्हणून नामानें भावना जागृत ठेवावी.

४ डोळे व कान उघडे ठेवून बंद असावे.

५ साधकानें संधि साधून नाम घ्यावें, रोज झोपीं जातांना जागेपण संपलें पण झोप लागली नाहीं असा एक क्षण येतो. तेथें नाम घ्यावें. तें नाम मग झोपेत अखंड चालतें.

नाम अंतःकरणांत स्थिर होईपर्यंत नेटाने अभ्यास करावा. एकदां स्थिर ज्ञाले म्हणजे सुखाचे व दुःखाचे प्रसंग आले असतां देह मार्गे पुढे होतो, पण आंतमध्ये नाम अखंड चालते. त्याने समाधान टिकते.

७ माणसाच्या बोलण्यावरून व खाण्यावरून त्याची देहबुद्धि कळून येते, साधकाने अधिक बोलू नये, रात्री अधिक जेवू नये. विशेषतः तेलकट खाऊ नये.

८ आपलेसंबंधी जे जे कांही घडेल ते ते भगवत्कृपेनेच ज्ञाले असे साधकाने समजावे.

९ रोज थोडेसे वाचावे पण त्याचे मनन करावे.

१० नामाने भगवंताच्या अस्तित्वाची जाणीव वाढीस लागते. त्याबरोबरच मनाची शक्ति वाढते. साधकाने तेथें सांभाळावे. त्याचा उपयोग व्यवहारात करू नये.

११ नामाने ज्याची भावना वाढीस लागली त्याला भगवंत जिवंत व्यक्तिरूपाने दिसेल; पण साधकाने भगवंताची मूर्तीसुद्धां मार्गे सोडून केवळ नामांत राहण्याचा अभ्यास करावा.

१२ गुरुवर विश्वास ठेवून चिकाटीने व आवडीने नाम ध्यावे. आपल्याकडून होईल तेवढे नाम ध्यावे. न होईल त्याचा राम कैवारी आहे.

१३ सत्त्वगुणाच्याहि पलीकडे जावे लागते. मुदतीचा ताप निघताना जशी तळमळ होते, तशी सत्त्वगुणाच्या पलीकडे जाताना होते. ते नामाने साधते

१४ बालक वासनेत असून वासना त्याच्यांत नसते. तसें साधकाने असून नसावे. नामांत राहावे.

एका दिव्य जीवनाचा अल्प परिचय

लेखक : केशवदास

नीलवर्ण घनश्याम; सद्गुरुच्या शोधार्थ; श्रीसाई अवताराची वैशिष्ट्ये; गगन विहार; राम मानव की देव ? श्रद्धावान् लभते ज्ञानं; अमृत-कलश इ. अनेक लेखांचे लेखक प. पू. केशवराव कृष्ण प्रधान यांचे दि. २७ जानेवारी १९७० रोजी दुःखद निधन झाले ह्या गोष्टीवर अजून देखील विश्वास बसत नाही. कारण शेवटपर्यंत त्यांच्या सर्वांशी गांठी-मेटी चालू होत्या. नित्य कार्यक्रम व्यवस्थित चालू होते. आणि अनयेक्षित घडले, व अचानकपणे प्राणज्योत मालवली.

श्रीसाई लीलेच्या वाचकांना तर उद्घृत केलेल्या लेखांचे लेखक म्हणून ते माहितच आहेत. गेल्या वर्षापासून 'साक्षात्कार' ही त्यांची अध्यात्मिक काढंबरी साईलीलेतून क्रमशः प्रसिद्ध होत आहे. आज त्यांच्या जीवितकार्याविषयी थोडी माहिती श्री साईलीला वाचकांना करून द्यावी असा मानस आहे. कारण त्यामुळे वाचकांना अध्यात्ममार्गात नूतन स्फूर्ति लाभेल अशी आशा आहे, खात्रीही आहे.

बालपणापासून भगवंताकडे ओढ

पूज्य प्रधानसाहेबांचा जन्म १९०४ साली ठाणे येथे दुर्गाष्टमीच्या दिवशी झाला. लहानपणापासून त्यांच्यामध्ये एक निराळीच ओढ होती. ते इतर लहान मुलांमध्ये निराळे उठून दिसत. सवंगडी जमा करून खूप खेळावें, अटकावें असा त्यांचा दिनक्रम असे, नेहमी पुढारीपण त्यांच्याकडे असे. हें सर्व चालू असतांना त्यांची ओढ परमेश्वराकडे च होती. त्यानी लहानपणी केलेल्या कवितेंतील कांहीं भाग पाहून त्याची खात्री पटते.

ज्या विश्वाच्या अमृतांतुनी जन्म मला दिघला
त्या आनंदाच्या पोहणीला सुखें मला धाला

उदया येतां भगवन् श्रीमान् सूर्यराज देवा
 कीरणांगणीं मज्ज ओळून ध्या किरण एक वनवा
 रोज उठावें, रोज रडावें, घर माझे चुकलों
 आनंदाच्या सागरांतुनी इथें कुठे आलों ?

बालवयांत अशी कविता कसून त्यांनी आपल्या अंतरंगाची ओळखच
 कसून दिली आहे

त्यांचे महाविद्यालयीन शिक्षण पुण्याला झाले. एक दिवस पुण्याला फर्यू-
 सन टेकडीवर गोरजसुहूर्तावर ते एकटेच ॐ ॐ चा जप करीत असतांना
 त्यांच्या पाठींतून एक शक्ती सरासर येऊ लागली व आपले सर्व शरीर फुटत
 आहे व ती शक्ती बाहेर येत आहे, असें त्यांना वाटले. लहानवयामुळे वरील
 प्रसंगाची पुनरावृत्ति होऊन नये म्हणून त्यांनी ॐ चा जप करावयाचा सोडून दिला.

मुंबईहून पुण्यधाम नाशीक

साहित्य व कायदा यांच्या पदवीसंपादनानंतर ते मुंबईला आयकर
 खात्यांत नोकरीला लागले. ऑफिसमध्ये त्यांच्या गोड स्वमावामुळे ते सर्वांनाच
 हवेसे वाढू लागले. परंतु एखाद्या व्यक्तिच्या दिव्य व्यक्तिमत्वानें हरपून जाणारे
 लोक असतात, तद्वतच त्या दिव्यतेचा अकारण हेबा करणारे शिशुपाल जरासंघ
 आजच्या युगांतही सांघडतात. अशाच कांहीं लोकांनी प्रधान साहेबांची बदली
 मुद्दामच नाशिकला करण्याचा डाव रचून त्यांना त्रास देण्याचा प्रयत्न केला.
 परंतु कधीं कधीं एखाद्याचे वाईट चिंतून केलेले कर्म त्या माणसाला सुफलीत
 होऊन जाते; त्याला त्याचा त्रास किंवा नुकसान न पोहोचतां उलट फायदाच
 होतो. नाशिकला बदली झाल्यानें पू. प्रधान साहेबांचा एका महापुरुषांशी संबंध
 येऊन त्याचा त्यांना फायदाच झाला.

सदुरुंची भेट

नाशिकला बदली झाल्यावर कांहीं दिवसांनीं पू. गजानन महाराज गुरु
 व. पू. प्रधानसाहेबांची ओळख झाली. पहिल्या भेटीतच पू. गजानन महाराजांची
 त्यांच्यावर कृपा झाली. एका अतीव, न सोडवणाऱ्या आनंदाची, सुखाची
 पू. प्रधानसाहेबांना जाणीव झाली. आपण एका मंगलमय वातावरणात वावरत
 आहोत असे त्यांना वाटू लागले. नाशिकमध्ये पू. गजानन महाराज व प्रधान-

साहेबांचा सहवास पुष्कळच झाला. गुरुशिष्याच्या भेटीवाचून एक दिवस सुना जात नसे व हे सर्व नोकरी सांभाळून चालत असे.

कांही दिवसांनी पू. प्रधानसाहेबांची बदली जळगांवला झाली. त्यांना हळहळ सरकारी नोकरीचा कंटाळा येऊ लागला होता; हे जू एकदा झुगारून खावें, असें त्यांना अनेकदां वाटे. व हळहळ मनाची तयारी पण चालली होती. त्यांनी सरकारी नोकरी सोडली व मुंबईमध्ये स्वतंत्र धंद्यास सुरुवात केली. आयकर विषयक सर्व कामे ते अत्यंत उत्कृष्टपणे करीत असत. स्वतंत्र व्यवसाय चालू असतांना व त्यापूर्वीही त्यांची अध्यात्मिक क्षेत्रांत वेगाने वाटचाल चालू होतीच.

शांतीचा अनुभव देण्याचें सामर्थ्य

एक दिवस पू. गजानन महाराजांच्या आशीर्वादाने त्यांना असें आढळून आलें कीं आपण दुसऱ्याचें मन, मनांतील विचार बंद करू शकतो. व हे केल्याने विचार बंद झालेल्या माणसाला शांतीचा अनुभव येतो. पण कटाक्षाने प्रसिद्धी-परांज्ञुख रहण्याची आवड असल्याने जीं माणसे ह्या शांतीला आसुसलेली होती त्यांनाच ती शांति मिळवून देण्याच्या मार्गाला ते लागले. पण त्याचा बाजार त्यांनी कधींच मांडला नाही. अगदी नजीकच्या लोकांना देखील परवां-परवांपर्यंत पू. प्रधानसाहेब मनःशांति देतात त्याबदल माहिती नव्हती. अध्यात्मिक प्रगतीसाठी चित्तचक्राची गति थोडी कमी व्हावी लागते. ती गति कमी करण्याचे, त्याला ब्रेक लावण्याचे काम ते अत्यंत सुलभतेने करीत असत.

माणसाला फक्त शरीर, मन, बुद्धी यांचाच विचार करून चालणार नाही. खा शरीर, मन, बुद्धीच्या पलीकडे 'मी' आहे, व त्या मीची जाणीव झाली, तो 'मी' पाहिला कीं माणसाला बरें वाटते. प्रगति होतांना शरीर, मन व बुद्धी खा तिघांची सारखीच प्रगति झाली पाहिजे म्हणजेच माणसाची खरी प्रगति होते. नुसत्या मनाची अथवा बुद्धीची प्रगति होऊन चालणार नाही. आंतील 'मन' जें आहे हे अतिशय खट्याळ मूल आहे. सारखे फिरणे, कांहीं कारण नसताना फिरणे म्हणजे, विचार करणे, हा मनाचा स्थायी भाव झाला आहे.

अत्यंत महत्त्वाची कामगिरी

अखंड विचार, सारखा विचार करणे हे मनाचे कामच झालें आहे. त्या मनाला त्या सवयीपासून परावृत करण्यासाठी कांहीं तरी केले पाहिजे. मग कोणी 'नाम' घेतो, 'स्तोत्र' म्हणतो, भगवंताच्या दर्शनाला देवळांत जातो. पण वरील

गोष्टी करतांना खरोखर जें आपण करतो त्यांत आपले मन मग असते, का विचार चालूच असतो ? त्याचें खरे उत्तर पुष्कळ जण असेंच देतील की आम्ही मग नसतो. पू. प्रधानसाहेब यानीं त्यांच्या सांग्निध्यांत आलेल्या माणसाच्या मनातील विचार बंद करावयाचें काम केले आहे. आतांपर्यंत शेकडो लोक त्यांच्याकडे घेऊन गेले आहेत. माणसांचे एकदां विचार बंद झाले कीं पुष्कळसे काम होते. मग मन बुद्धी पलीकडे 'मी' चें दर्शन घडवून आगण्यास पू. प्रधान साहेब फारच मदत करीत असत व हे सर्व करीत असतांना कधी त्यांनीं कोणाला आपल्यास नमस्कारसुद्धां करू दिला नाही. इकडे सर्वच निराळे असायचें, हार नाही. तुरा नाही. तुळशी नाही. बुक्का नाही. गुलाल नाही. पेढे नाहीत. उद्वत्था नाहीत नमस्कार नाही. पैसे ठेवणे नाही. कांहीं नाही. फक्त प्रेमब संभाषण व दुसऱ्याचे विचार बंद करावयाची उत्सुकता. पुष्कळ लोकांना त्यानीं खा मार्गानें ध्यान करण्यास शिकविले.

समाधानी कीं असमाधानी

हे करीत असतांना देखील इतर गोष्टींचा आनंद लुटावयाला त्यानीं कधींच मज्जाव केला नाही. तुम्ही चांगले कपडे घाला, चांगली नाटकैं पहा, बायकोला घेऊन फिरायला जा, चांगल्या पदार्थांचा आस्वाद ध्या, मित्रमंडळींशी गप्पा मारा, सहली काढा, एखाद्या आंबलेल्यासारखे आयुष्य जगू नका. मजा करा. हंसतमुख रहा. पण हे सर्व करतांना आपल्या स्वतःशीं एकच प्रश्न हव्यच विचारा कीं अमूक अमूक वस्तूपासून मी जितकैं सुख अपेक्षित होतो ते सर्व मिळून मला पूर्ण समाधान मिळालें का ? का वरील सर्व सुखें उपभोगून मी पूर्ण असमाधानीच आहे ? व असमाधानीच आहे, असें उत्तर मिळाल्यावर मग समाधान कोठून मिळेल याचा गंभीरतेने विचार करावयास लागा. त्यासाठी संसार अगर इतर गोष्टी सोडावयाची गरज नाही. फक्त त्यात समाधान मिळत नसल्याने त्याची खरी किंमत काय आहे, खाचीं मनात नेहमी आठवण ठेवा.

परमार्थ जगवून दाखवला पाहिजे

शरीर, मन, बुद्धी याच्या पलीकडे जायची एकदां संवय लागल्यावर, माणसाच्या स्वभावांत थोडा, थोडा का होईना, पण निश्चितपणे फरक पडत गेला पाहिजे. तुमची प्रगति होत आहे याची खूण म्हणजे तुमच्या स्वभावात पडत असणारा फरक तेंच तुमच्या प्रगतीचे मोजमाप. नाहींतर काय, मी आठ तास समाधि लावतो अणि चार तास जप करतो; गुरुवार, शनिवारचे उपवसा

करतो; पण गेली कित्येक वर्षे अशीं जाऊनही स्वभावात फरक नाहीं तर त्याचा उपयोग काय? परमार्थ दैनंदिन आयुष्यांत प्रत्येक लहान-सहान कृतीने जगवून दाखविला पाहिजे, ह्यावर पू. प्रधानसाहेबांच भर असे.

श्रीसाईबाबांचे दर्शन

श्रीसाईबाबांचे दर्शन त्यांना ते सातारा-पुणे ह्या मार्गावर प्रवास करीत असतांना त्यांच्या मोटारला अपघात झाला असतांना झालें व श्रीसाईबाबांच्या कृपेमुळेच त्या भयंकर अपघातांतून ते आश्र्यकारक तज्जेने वाचले. त्यानंतर देखील पुष्कळदां श्रीसाईबाबांचे त्यांना दर्शन झालें होतें.

त्यांच्या घरीं साईबाबांचे एक मोठे पोट्रेट आहे. कोणीही भक्त कधीं चुकून हार घेऊन आलाच किंवा गुरुपौर्णिमेच्या दिवशीचे सर्व हार ते श्रीसाईबाबांच्या फोटोलाच घालावयास सांगत असत. ‘श्री साई सत्चरित्र’ हा त्यांच्या नियमित वाचनांतील ग्रंथ होता. श्रीसाईबाबांवर अढळ निष्ठा ठेवा, असें ते नेहमी सांगत असत.

पू. प्रधानसाहेबांकडे अगदी सकाळपासून रात्रीपर्यंत सारखा लोकांचा ओघ लागलेला असे. त्यात समाजांतील खालच्या थरापासून अति वरच्या थरापर्यंत सर्व लोकांचा समावेश असे. कोणी ज्योतिष विचारायला, कोणी आयकर विषयक सल्ला ध्यावयाला, कोणी परमार्थाबाबत मार्गदर्शन ध्यावयास येत असत. पण प्रत्येकाशी अत्यंत प्रेमानें संभाषण करून व त्याचें समाधान करूनच ते त्याला निरोप देत असत. एखादा अगदी वैतागून त्यांच्याकडे जात असे पण थोड्याशा संभाषणानंतर तो हंसत-हंसत बाहेर पडत असे. व आयुष्यामध्ये जगण्यासारखे आहे, असे त्याला वाटत असे. अशी विलक्षण जाढू त्यांच्या सहवासांत असल्यानें त्यांचा सहवास सर्वांनाच हवावासा बाटे. संभाषणात कोणाविषयीं निंदा विलकूल नसायची.

पू. प्रधानसाहेब कसे होते, व त्यांना काय-काय अतींद्रिय अनुभव आले हें जर का लिहावयास घेतलें तर ग्रंथच्या ग्रंथ भरतील. त्यांच्या अनेक भक्तांना दादरला त्यांच्या निवास-स्थानी जाऊन जे चालतें-बोलतें परत्रहा भेटत होतें, तें आता ह्यापुढे भेटणार नाहीं व त्यासुळे त्यांना चुकल्या-चुकल्यासारखे वाटणार. एक प्रकारची पोकळी निर्माण होणार; परंतु तरी देखील पू. प्रधान-साहेबांच्या शिकवणुकीसुळे त्यांना दीनवाणे कधीच बाटणार नाहीं. आज डोळे मिठून, विचार बंद करीत ध्यान लावण्याचा प्रयत्न करीत बसलों तर पू. प्रधान साहेब आपल्या अगदी जवळ आहेत अशी अनुभूति प्रत्येकाला येईल. व त्यांच्या मार्गदर्शनाचा लाभ आयुष्यभर मिळेल, खाबद्दल विलकूल संदेह नाहीं.

मनांत आलं कीं—

(ले. द. श. टिपणीस)

(डिसें. ६९ च्या अंकावरून चालू.)

दुधवाला भय्या.

७८) दुधवाल्या भय्याला कोण ओळखीत नाहीं? दुधवाला भय्या म्हटला कीं आपल्याला दुधापेक्षां पाण्याचीच अधिक आठवण होते. दुधांत पाणी न धालणारा भय्या मिळणे म्हणजे सशाचें शिंग मिळणे होय; भय्याकडून निर्भेळ दुधाची अपेक्षा करणे म्हणजे वाढ रगडून तेल मिळण्याची आशा धरणे होय. निर्भेळ हा शब्द कोषांत असला तरी व्यवहारांत तो कोठेही मिळणे शक्य नाहीं; दुध काढताना पाण्याचा उपयोग करावा लागतो. तसं नुसतं दुध काढू नये असें शास्त्र आहे. ही भय्याची सबव असते. भय्याचें हें ऐतिहासिक शास्त्र म्हणजे त्याचें स्वसंरक्षणाचें शास्त्र आहे. शास्त्रापुढे कोण काय बोलणार? गप्प बसणे भागच असते. गोम एवढीच कीं किती पाणी लागते तें मात्र हें शास्त्री कधींच सांगत नाहीत. दुधांत पाणी घालणे हा आतां भय्यांचा हक्कच झाला आहे. यामुळे 'आरे'ला भासला तरी भय्यांना दुधाचा तुटवडा कधींच भासत नाहीं. दुध वाढविण्या साठी गाई म्हैशींचे पोषण वा अधिक निर्मिती याकडे लक्ष देण्यापेक्षां पाणी घालून दुधाची अधिक निर्मिती करणे फायदेशीर जात असल्यामुळे बहुतेक गवळी हाच मार्ग अनुसरतात. यामुळे भय्या व त्याचें गिन्हाईक यांमध्ये नेहमीच बोलाचाली चालू असते. उद्यां उत्तम आणतो हें त्याचें वचन सीमाप्रश्न लौकरांत लौकर सोडवू सारखेच असतें. आपण रोज बोलत असतो व तो आपला रोज पाणी घालणे चालू ठेवतो. आपण बोलतो पण तेच दूध घेत असतो. असा दूध पाणी मिश्रणाचा येरे भाइया मागल्यासारखा धंदा चालू आहे. पण याला नांवें तरी कां ठेवा? सर्व व्यवहारांत असाच प्रकार चालू आहे. एकअर्थी आपण सर्व

दूधवाले भयेच आहोत व तो करतो तेच आपणही करतो. निर्भेळ श्रेयसाच्या दुधांत प्रेयसाचें पाणी मिसळून आपण आपले व्यवहार करीत असतो. या बाबतीत आपण भयावरही कडी करतो. दिसायला निदान दुधासारखे दिसेल इतपतच तो पाणी मिसळतो पण आपण ? प्रेयसची इतकी भेसळ करतो कीं श्रेयस दिसतच नाहीं. पाणी मिसळतांना भयाला थोडी तरी वाटत असते पण प्रेयसाचा मनसोक्त वापर करतांना आपल्याला तीही वाटत नाहीं. प्रेयसाकडे आपलें इतके लक्ष असतें कीं श्रेयस म्हणून कांहीं आहे हें आपल्या खिजगणतींतही नसते. दूध व पाणी यांत दूध पौष्टीक असले तरी धंद्याच्या दृष्टीने थोडे तरी पाणी घालणे भाग आहे तसें श्रेयस व प्रेयस यांत श्रेयसच आपल्या जीवनाचें खरें पोषण करीत असते तरी व्यवहाराच्या दृष्टीने प्रेयसही जस्तर आहे हें खरें असलें तरी त्याचें प्रमाण किती असावे हें ठरविणे व्यवहार चातुर्य नव्हे काय ? ३ दूध व ७ पाणी असें असावें कीं ७ दूध व ३ पाणी असें असावें ? कोणीही दुसरेच चांगलें म्हणेल. श्रेयस व प्रेयस यांचे प्रमाण ३;३ असें असलें तर आपलें जीवन खच्या अर्थाने सुखी होईल. प्रेयसाच्या म्हणजे प्रिय गोष्टीच्या, देहाला सुख देणाऱ्या स्वार्थाच्या मागे लागून आपण श्रेयसकडे पूर्ण दुर्लक्ष करतो. देहाला सुख देणाऱ्या गोष्टी आपणास चटकन आकर्षित करूं शकतात हें खरें पण विषयांचें हें सुख मागाहून दसपट दुःख निर्माण करतें हें लक्षांत घेऊन आपण प्रेयसापेक्षां श्रेयसाकडे अधिक लक्ष देणे शहाणपणाचें नव्हे काय ? जगांत श्रेयस व प्रेयस यांची भरपूर भेसळ आहै. त्यांतील श्रेयस तेवढे निवळून घेण्याची हंसक्षीरन्यायदृष्टी आपण ठेवली पाहिजे. जसजशीं जीवनाची वाटचाल करूं तसतसें श्रेयसाचें प्रमाण वाढतें व प्रेयसाचें कमी होणारे असले तर अंती खच्या जीवनसुखाचा लोण्याचा गोळा आपल्या पदरीं पडेल. भरपूर पाणी असलेल्या दुधांतून आपल्याला किती लोणी मिळूं शकते याचा अनुभव आपल्याला आहेच.

०९) -

डोलकाठी

मोठमोठ्या जहाजांना मध्यभागी सर्वात उंच असा खांब असतो. त्याला डोलकाठी म्हणतात, खलाशी या डोलकाठीवर चढून आजूबाजूचा प्रदेश न्याहारूं शकतात उंचावर असल्यासुक्ले त्याला खालच्या माणसापेक्षा अधिक विस्तीर्ण प्रदेश दिसुं शकतो. तो अधिक पाहुं शकतो व जें पाहिलें तें तो खालच्या माणसाला

सांगूं शकतो. पॅनोरमा पोइंटवर उभे राहिले तर आजूबाजूला मैलच्या मैल पसरलेले सृष्टी सैदर्य दिसूं शकते. नदी जंगले दृच्या यांची अवर्णनीय शोभा पहातां येते. जसजसें उंच जावे तस तसा आसमंतांतील अधिकाधिक प्रदेश दिसूं शकतो. खालच्या माणसाला यांतील कांहींच गोष्टी दिसत नाहीत. उंचावर किले बांधण्यांत शिवाजीने हाच फायदा पाहिला होता. मैदानांत छावणी टाकून असणाऱ्या मोगलाना एक दोन फलंगावरील दिसत असेल नसेल तर उंचावरील किल्यांतील मावळ्यांना आजूबाजूच्या २-४ चौ. मैलाचा परिसर दिसत असे. शत्रूची चाहूल त्यांना लौकर लागत असे. शिवाय ते अधिक सुरक्षित असत, जीवनांतील उच्च पातळीवर जे आहेत त्यांना आजूबाजूचा विस्तीर्ण परिसर (परिस्थिति) त्यांतील शोके, चांगली स्थळे दिसत असतात. शिवाय ते अधिक सुरक्षित असतात. खालच्या पातळीवरील माणसाला या गोष्टी कांहीं दिसत नाहीत. समजत नाहीत एवढेंच नव्हे तर दूरवर पसरलेल्या (भविष्य काळात) परिस्थितीत काय आहे, याची त्याला कल्पनाही नसते. संत हे जीवनाच्या सर्वांत उच्च पातळीवर असतात. आत्मानंदाच्या डोलकाठीवर बसून जे आनंदाने डोलत असतात. त्यांना अखिल ब्रह्मांड दिसत असते, त्यांना जें समजते तें खालच्या पातळीवर असणाऱ्याना ते वेळोंवेळीं सांगत असतात व जीवनाचे मार्गदर्शन करीत असतात. एवढेंच नव्हे तर आपली इच्छा असली व प्रयत्न करण्याची तयारी असली तर मदतीचा हात देऊन ते आपणांस डोल काठीवर नेण्यास तयार असतात. म्हणून जीवनांत संतसंगती आवश्यक आहे.

८०)

शब्द भरा

वाक्यांतील मोकळ्या जागीं शब्द भरा व वाक्य पूर्ण करा असा एक प्रश्न परीक्षेत येत असतो. ज्यांनी लक्षपूर्वक व समजून अभ्यास केला आहे ते विद्यार्थी हा प्रश्न बिनचुक सोडवितात. त्यांना तो सोपा वाटतो. वर वर अभ्यास केला असेल त्यांना असला प्रश्न कठीण वाटतो. जो शब्द घालावयाचा तो वाक्याच्या अर्थाशीं सुसंगत असला पाहिजे. हें साधण्यास त्या वाक्याचा अर्थ विद्यार्थ्याला माहीत पाहिजे. कांहीं शब्द असे असतात कीं त्यांना स्वतांच्या लहरी असतात. त्या विद्यार्थ्यांना सांभाळाव्या लागतात. काळाकडेही लक्ष घावें लागते. मानवी जीवासकट ही सर्व सृष्टी म्हणजे शब्द भरण्याचा प्रश्न आहे. मानवी जीवनांत काय, वा सृष्टींत काय अनेक उणीवा आहेत.

मोकळ्या जागा आहेत. 'कर्त्याने' त्या मुद्दामच मोकळ्या ठेवल्या आहेत. शब्द भरण्याचा हा कठीण प्रश्न सोडविण्याची जबाबदारी त्याने मानवावर सोपचिली आहे. शब्द भरावेत. उणीवा दूर कराव्यात व जीवनाचा सुसंगत अर्थ लावावा अशी त्याची इच्छा आहे. सृष्टीतील उणीवा दूर करून, अनेक कूट प्रश्न सोडवून, योग्य त्या जागीं योग्य ते शब्द (शोध) भरून मानवी जीवन अधिक समृद्ध करण्याचे कार्य शास्त्रज्ञ करीत आहेत. सुष्ठी ज्ञानाप्रमाणे व्यक्तिजीवनांतही मोकळ्या जागा उणीवा असतात. प्रत्येक व्यक्तिने आपल्या जीवनांतील मोकळ्या जागा भरून काढून आपले जीवन वाक्य अर्थयुक्त पूर्ण करावयास पाहिजे. यासाठीं जीवनाचा सखोल अभ्यास केला पाहिजे. तो होण्यासाठी विश्वविद्यालयांतील (विश्वजीवनांतील) प्राध्यापकांकडून (संतांकडून) मार्गदर्शन घेतले पाहिजे. त्यांच्या हाताखालीं शिकले पाहिजे. जीवन पूर्ण करण्याचा हा अभ्यास कष्टमय आहे. जे कोणी हे कष्ट करण्यास तयार असतील ते जीवनाची S.S.C. पास होऊन त्यांना विश्वजीवनांत प्रवेश मिळेल व काळांतराने ते प्राध्यापक होऊं शकतील.

(८१)

डालडा

एक काळ असा होता कीं डालडा कोणालाही माहीत नव्हता. असा कांहीं पदार्थ असूं शकतो हें कोणाच्या स्वभींही आले नसेल, चंद्रावरच्या माती दूगडा इतकेच तें पूर्वी अज्ञात होते. सुमारे चाळीस एक वर्षांपूर्वी कुठच्यातरी देशांत या स्वारीचा जन्म झाला असावा. आजच्या बहुतेक बनावट वस्तूचा मूळ पुरुष तो हाच. त्याने जगावर आपले साम्राज्य पसरविण्यास सुरवात केली. तो भारतातही हळव घुसला, अगदीं इंग्रज घुसले तसा. जन्मला तेव्हां हिंगडबीच्या साईझनें नमुना म्हणून तो प्रथम आपल्याकडे बाजारांत आला. कांहीं वर्षांतच त्याची इतकीं वाढ झाली कीं आज तो रँकेलच्या डब्याच्या साईझचा झाला आहे. शहरांत तर त्याची दाट वस्ती आहेच पण जंगलाच्या गिरीजनांच्या झोपड्यांतूनही त्याने ठाण मांडले आहे. जसा चहा सर्वव्यापी तसा हाही सर्वव्यापी झाला आहे. सुवासीक साजूक तूप गेले व त्याची जागा डालडाने घेतली. कुठे इकडे तिकडे साजूक तूप दिसेल तवढेच. बहुतेक सर्व इंटिकाणीं डालडाची वस्ती. डालडाचे वर्चस्व अधिक, काळ फिरला व हें असें झाले.

एवढेच झालें असते तर विशेष नव्हते. काळ फिरला पण माणूसही फिरला की अगदी उलटला. जसं अस्सल तूप दुर्मिळ झाल तसा आस्सल मानव दुर्मिळ झाला. तेलकट तूप आलें, मनाने मळकट माणसे आली. माणुसकी असलेला, सेवातत्पर, प्रेमळ मानव गेला व त्याएवजी माणुसकी नसलेला, स्व खेरीज कोणाचरही ममता न करणारा स्वार्थपरायण माणूस आला. या डालडाचा जिकडे तिकडे उदो उदो. जगाला अस्सल नको. भेसळ पाहिजे. डालडा वापरून साजूक तूप आवडेनासे झाले. तसें जगाचे झालें आहे. डालडाच्या तेलकटपणाचा नाकावर इतका परिणाम झाला आहे कीं त्याला साजूक तुपाचा सुर्गंध येत नाहीं. त्याला माणुसकी, उदारपणा, ममता यांचा सुवास येत नाही. सांगितलें तरी माणसाला त्यांत रस वाटत नाहीं. उलट अशा गोष्टीची टिंगलच करतो तो. काळ फिरला म्हणून माणसानें फिरू नये. उलट काळ फिरवावा. पण होतय उलट. भरमसाट महागाईचाच हा परिणाम नव्हे काय ?

८२)

अळवावरचें पाणी

अळू सर्वाना माहीत आहे. श्रावणमासांत तर अळवाशिवाय अडते. प्रकृतीच्या दृष्टीनें अळू ही एक चांगली भाजी समजली जाते. अळू पोटाला चांगले. पण त्यामध्ये एक मोठा गुण आहे. त्याकडे आपले लक्ष जात नाहीं. हा गुण म्हणजे अळू आपल्या अंगाला पाण्याचा स्पर्श होऊं देत नाहीं हा होय. पाण्यानें तें ओलें होत नाहीं. आळवाच्या पानावर पाणी ठरू शकत नाहीं. पाण्याच्या संगतीत राहूनही त्यापासून अलिस राहण्याचा अळवाचा गुण वाखाणण्यासारखा आहे. यदाकदाचित पाण्याचे कांहीं थेंब त्याच्यावर राहिलेच तर त्यांचा गुण आळवाला लागत नाहींच उलट अळवाच्या संगतीमुळे ते थेंब मोत्यासारखे होतात, तेजाने चकाकतात. आळवाचें पान म्हणजे एक लहानशी गीताच आहे. श्रीकृष्णाच्या अनासक्ति योगाचा संदेश तें आपणास देत असते. संगतीत राहूनही त्या संगतीपासून अलिस कसें राहावे याचें प्रात्यक्षिक अळू दाखवते. आलेच पाणी तर तें अंगावर घेईल पण लगेच झटकून भोकळे होईल. त्याचा ओलावा स्वतांस लागू देणार नाहीं. अळवाचा हा गुण माणसानें उचलावा. संसारात जरूर असतील ते सर्व व्यवहार करावेत. आपल्या कार्याच्या यशासाठीं कोणाच्याही संगतीत जावें वा संगतीत येऊं घावें, पण कार्य झालें कीं त्यापासून अलिस व्हावें.

स्यांत लोभ, आशा ठेवूं नये. आसक्ति राहूं देऊं नये. ईशावास्योपनिषदाची एक पानी आवृत्ति म्हणजे अळूचें पान. त्येन त्यक्तेन भुंजीथः एवढेंच त्यावर लिहिलेले. पूर्वी घरोघरीं परसांत अळूं लावीत त्याला अळूची योग्यता कारणीभूत होती कीं काय न कळे. कांहींही असो आळवाच्या पानापासून वरील बोध आपण घ्यावा हें उत्तम.

-८३)-

पॉवर लाँड्री

घरोघरी मोलकरणी धुणी धुण्याचें काम करतात. कां! तर घरच्या मंडळींचे कपडे मळतात म्हणून. रोज मळतात. रोज धुऊन स्वच्छ करावे लागतात. माणसें नाना व्यवहार करतात, कामें करतात, फिरत असतात; यामुळे कळत न कळत कपडे मळतात. धूळ आहे, पाणी आहे, चिखल आहे, आपलाच मल म्हणजे घाम आहे. हें सर्व आपले कपडे खराब करतात. ते धुऊन आपण स्वच्छ करतो. जास्त मळले तर धोब्याकडे देतो. ते बिचारे आपल्यासाठी साफ सफाईचा धंदा करतात. हल्डी बहुतेक लोक कपडे अधिक स्वच्छ व सफाईदार व्हावे म्हणून पॉवर लाँड्रीत देतात. यामुळे पूर्वीचा गाढववाला धोबी बसत चालला आहे. स्वच्छ कपडा वापरण्यांत व मळका दूर करण्यांत आपण अगदीं दक्ष असतो. इखी बिघडू नये, घडी विसकळू नये यांत आपण जागृत असतो. हें सयुक्त आहे. घाण अंगावर कां बाळगाः जें अंगावर घेऊं तें स्वच्छ असलें पाहिजे. चाद नाहीं. पण ज्या अंगांत आपण कपडे घालणार तें स्वच्छ आहे कीं नाहीं हें नको कां बघायला? नाहीं तर पांढरी शुभ्र परीट घडी धुळीवर ठेवण्या सारखें नाहीं कां होणार? म्हणून कपड्या इतकीच शरीराचीही काळजी घेतली पाहिजे. शरीर म्हणजे आत्म्याचे कपडेच नव्हेत काय? कपडा आपल्या निवडीचा असतो. तसें शरीर कांही आपल्या निवडीचें नसतें हें खरें. अर्थात लौकीक अर्धानें अध्यात्माच्या दृष्टीनें आपलें शरीर आपलीच आवड नि निवड आहे. तें कसेहीं माना, पण हें तर खरं ना कीं आपण आपल्या शरीराची स्वच्छता राखू शकतो? पण नाहीं. लोक आठ आठ दिवस स्नानें करीत नाहींत. कित्येक करतात, पण ती भुड भुड गंगा. शरीराच्या कांहीं भागांत घाण राहून जाते; ती कपड्याला लागते. अशा शरीरावर परीट घड्या किती वेळ ठिकाव देणार. ही झाली बाह्य स्वच्छता. आणि अंतर? कांहीं विचारू नका कित्येक आठ आठ

दिवस जात नाहीत. माणसाला मन असते. तेही मळत असते. स्वच्छ शरीरावर स्वच्छ कपडे पण या दोहोंच्या आंत मळकट मन हा देखावा दुरून डोंगर साजरे. असा वाटतो; कारण असली मळकट मने जगांत सर्व मळकट करून टाकतात व मग स्वच्छ शरीर व स्वच्छ कपडे यांनी दिखाऊपणा पलीकडे कांही किंमत येत नाही. रोज नाना व्यवहार करतांना मन मलीन होत असते. तें वारंवार स्वच्छ केले पाहिजे. मन स्वच्छ कसें करावयाचे? धोबी कांही तें धुऱ्यं शकत नाही, आपण धोबी झाले पाहिजे व वारंवार आपले मन नामस्मरणाच्या सावणाने स्वच्छ केले पाहिजे. मन फारच मळले असेल तर तें पाँवर लँडींत थावे. संतांकडे जावे. फार पाँवर असते त्यांच्यात.

मी अनुभवलेला एक चमत्कार

श्री वासुदेव गंगाधर लेले.राहाणा डॉविवली-विष्णुनगर हे लिहितात:-

मी काही साईंभक्त आहे असे नव्हे. पण मला साईंबाबांबद्दल आदर निश्चित. आम्ही मित्र मंडळी महाभारत, रामायण, ईश्वर, आध्यात्म या विषयावर अधुनमधून गप्पा गोष्टी करीत असतो. नेहमीप्रमाणे आमच्या गप्पा चालल्या होत्या माझे मित्र श्री. पद्माकर प्रधान त्यादिवशी शिरडीहून आले होते. ते मला म्हणाले, ‘मी बाबांना भेटून आलो’ आमच्या गप्पांत ‘श्रीसाईंबाबांची’ भर पडली. अचानक माझ्या स्मृतीचीं पाने उलटूं लागली. आणि १९५३ साल पुढे आले. तो प्रसंग मी कधीही विसरूं शकणार नाहीं....! मला विशेष चटका लावणारी, माझ्या मनाला आस्तीक बनविणारी, माझ्या मनांत साईंबाबांबद्दल आदर उत्पन्न करणारी ती घटना आठवली....!

१९५३ साली शिर्डी येथे पुण्याचे इंजिनीयर श्री. डी. पी नगरकरांच्या सौजन्याने नोकरीसाठी जवळ जवळ ३ महिने होतो. साहजिकच सकाळ संध्याकाळ मी आरतीला जात असें, त्यावेळी श्रीसाईबाबांचा पुतळा नव्हता, त्यां

जागी मोठी तमवीर होती. एके दिवशी मद्रासहून ६० |७० भक्त मंडळी आली होती. तो दिवस गुरुवारचा होता. ती भक्त मंडळी पूजा आरती करीत होती. त्याचेपैकी एक मुख्य पुजारी धुपारती आल्यावर श्रीसाईबाबाच्या तसविरी जवळ गेला. त्याने तबकातील चिलीम (ही चिलीम न पेटलेली) श्रीसाईबाबाच्या (फोटो मधल्या) मुम्बाजवळ धरली व त्याने श्री साईनामाचा एक मोठा जयजयकार केला....! आणि.... मला एक मोठा धक्काच बसला....! मी मंत्रमुग्ध झाले....! माझा माझ्या डोक्यावर विश्वासच बसेना.... 'मी जागा आहे की नाही' हें समजण्यामाठी मी माझ्या हाताला चिमटा काढला....! पण.... तें मृगजळ नक्हते....! तो परमेश्वरी साक्षात्कार होता.... त्या चिलीमीमधून घूर येत होता. मारे प्राण मी डोक्यांत एकवटले होते पुन्हां तोच प्रकार....!! मी भक्तीभावाने न्हाऊ लागलो, मनातल्या मनात मी स्वतःला धन्यता दिली. माझ्या मनातले भाव मी व्यक्त कशात्त-हेने कस्तु? नकळतच माझे हात जोडले गेले.

नंतर तेथील काम आटोपल्यावर नोकरी निमित्ताने मी सुंबईस आलो. प्रियतम वाचकहो! ही सत्यकथा आज मी माझ्या मित्राच्या आग्रहाने आपल्यापुढे सादर करीत आहे.

अग्रा त-हेने परमेश्वर आपले अस्तित्व अनेक त-हेने दर्शवून भक्तांना चकीत करतो व आपल्या भक्तांमध्ये भाव दृढ करतो.

धन्य ती शिरळी आणि धन्य ते साईबाबा...!!

शिरडी-वृत्त

जानेवारी १९७०

या महिन्यांत बाहेर गांवच्या भक्तांची गर्दी बरीच होती. शैक्षणिक शाळांच्या मुलांच्या सहली बन्याच आल्या होत्या. तसेच कृषि विद्यालय सहलीही झाल्या तसेच दुरिस्ट यात्रा सहलीही आल्या होत्या.

कांही कलाकारांनी श्रीपुढे हजेरी दिल्या त्या खालील प्रमाणे:—

कीर्तन—

श्री. ह. भ. प. लक्ष्मणबुवा वाघचौरी रा. शिरडी. स. गवई
मराठे यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे झाली.

गायन—

श्री. मोळानाथ समेळ गिरगांव मुंबई. सौ. वंदना वसंत टिल्लु मुंबई.

श्री. सौ. सितालक्ष्मी सुंदरेशन् रास्ता पेठ पुणे.

प्रवचन—

श्री. ह. भ. प. तुकाराम सूर्यभान जाघव आकोला (विदर्भ)

स्वराज्य दिन

२६ जानेवारी (स्वराज्यदिनानिमित) मे. डी. डी. पाटणकर साहेब कोटी रिसीव्हर यांचे हस्ते श्रीसाई मंदिरावरील कळसाजवळ ध्वजवंदन सर्व संस्थान नोकर सेवेकरीसह मोळ्या थाटांत झाले. रात्रौ भजन गायन दिव्यांची रोषनाई वगैरे कार्यक्रम पार पडले.

श्रीसाईबाबा फौंडेशनची सभा

दिनांक ३१। १। ७० रोजी शिरडी येथे भरली त्यानिमित्त मे. ना, शेषराव वानखडे (अर्थ मंत्री महाराष्ट्र राज्य)

मे. ना. पी. के. सावंत (कृषीमंत्री महाराष्ट्र राज्य)

तसेच मे. दलालसाहेब (सेक्रेटरी लॉ ऑफ ज्युडीसिरी डिपार्टमेन्ट, महाराष्ट्र राज्य मुंबई) गोडसे साहेब (चॉरिटीकमिशनर महाराष्ट्र राज्य)

श्री हरिश्चन्द्र पाटील, व्हाइस चॅन्सलर महत्मा फुले कृषि विद्यापीठ.

हवा पाणी उत्तम असून रोगराई नाही.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईमन्त्रग्रन्थ (मराठी)	श्री. शामोळकरकृत	८-००	
(२)	„	श्री. टाकूर	५-५०	
(३)	„	श्री. मोमपुरा	४-००	
(४)	„	Shri Gunaji	५-२५	
(५)	„ (Kannad)	N. S. Anantha Raum	६-००	
(६)	A Glimpse of Indian Spirituality	by Pradhan	१-५०	
(७)	A Glimpse of Indian Spirituality	(Telugu)	१-००	
(८)	श्री साईलालामृत (मराठी)	श्री. आगामकरकृत	२-७५	
(९)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. शोळे	२-००	
(१०)	साईबाबाचंच द अध्याय (मराठी)	श्री. दामगण	००-५०	
(११)	सगुणोपासना	(मराठी)	श्री. भीम	००-२५
(१२)	„	(गुजराती अवतार)	श्री. भीम ००-२५	
(१३)	श्री रुद्राध्याय ही वा	(मराठी)	श्री. शामोळकर	००-१२
(१४)	क्रीतन पंचक	(मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१५)	श्रीलध्वं	(मराठी)	डॉ. गंदाणकर	००-७५
(१६)	श्री साईगीतांजलि (मराठी)	काव शीर्षा	००-१२	
(१७)	Guide to Shirdi (English)		००-१२	
(१८)	स्नवनमंजिरी व सुपनांजली (मराठी)		००-२०	

श्री. पी. ची पढत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

Commission to Sellers 25%, except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1. Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15/- can be had from) :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dist. Ahmednagar.

2. Sai Baba Office 'Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.